

Costel CIOANCĂ*

**PROLEGOMENE LA UN BESTIAR MITOLOGIC AL BASMULUI
FANTASTIC ROMÂNESC. CÂINELE**

**PROLEGOMENA TO THE ROMANIAN MYTHOLOGICAL BESTIARY.
THE DOG**

- Abstract -

The importance of the dog in the history and evolution of *homo sapiens sapiens* is obvious. The metamorphosis of this wild animal (*via* Wolf) into a domestic one, which became a defender of man and his goods against wild beasts, was and still is a time-consuming process. Able to “translate and articulate the ideas-force (the ideological dimension) and the mythical traces (the mythical dimension: mythologemes, fundamental myths)”, after the formulation consecrated by J.-J. Wunenburger, *the imaginary* is the one called and entitled to draw, archive and analyze the relationships between man and dog, throughout the millennia of interrelation.

Conceptually, there are two obligatory notes to be highlighted in the preamble of the present study. Both are targeting the imaginary structure and the anthropological dimension given to this animal by the archaic-traditional mentality.

First of all, it must be said that the present study continues the series of studies dedicated to the animals with which the traditional community was in direct contact, the methodological type used in the other studies being kept entirely. As such, the mythological dossier follows the mythofolklorical one. Then, it approached the presence, valences and symbolism given to the dog in the fairy tale. All this being followed, naturally, by a series of conclusions.

Secondly, given the ideological complexity in which this animal was placed by the traditional imaginary, we have to check whether the human-dog relationship - generally perceived as sincere, profound and perfectly functional, the dog being considered as the most devoted to man among all animals - is a product of our mythic-imaginary sensibility or we can / should talk about just (another) cultural good taken from nature?

* Academia Română, Muzeul de Artă Veche Apuseană *Ing. Dumitru Furnică-Minovici*, București (kishinn@gmail.com).

We have to see what are the attributes and forms of cultural valorization of this animal in the Romanian fairy tale. Are the experiences from the field of the collective imaginary (aesthetic) or do they involve, concealed, something of the dimensions/structures of mythical type (narrative reflexivity)? All the presence of this animal in the Romanian fairytale is a syncretic product or can we detect signs of successive interventions on the initial cultural contents (symbolic)?

The article displays a functional perspective, without issuing inoperative hypotheses or preconceived premises.

Keywords: hermeneutics; myth analysis; mythological bestiary; Romanian fairytale; dog.

Preliminarii

Importanța câinelui în istoria și evoluția lui *homo sapiens sapiens* este o evidență. Metamorfozarea acestui animal sălbatic (*via lup*) într-unul domestic, devenit apărător al omului și bunurilor sale contra fiarelor sălbatice, a fost un proces anevoios și de durată. Capabil „să traducă și să articuleze ideile-forță (dimensiunea ideologică) și urmele mitice (dimensiunea mitică: mitologeme, mituri fundamentale)”, după formularea consacrată de J.-J. Wunenburger¹, imaginarul este cel chemat și îndrituit să traseze, arhiveze și să analizeze raporturile dintre om și câine de-a lungul mileniilor de inter-relaționare. Raporturi suscitând numeroase cercetări, acoperind varii domenii și experiențe cu acest animal ca pandant cultural-simbolic, unele citate și în prezentul studiu, ele fiind, normal, mult mai numeroase. Conceptual, două sunt mențiunile obligatoriu de reliefat în preambulul prezentului studiu. Ambele vizând structura imaginară și dimensiunea antropologică dată acestui animal de către mentalitarul arhaic-tradițional, ambele integrate imaginar (narativ) și funcționând organic (simbolic).

Anume: 1) Trebuie spus că prezentul studiu continuă seria de mitanalize dedicate animalelor cu care comunitatea tradițională a fost în contact nemijlocit²,

¹ Jean-Jacques Wunenburger, *Imaginarul* (Traducere de D. Ciontescu-Samfireag, Ediție îngrijită și prefață de I. Bușe), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2009, p. 11.

² Costel Cioancă, *Prolegomene la un bestiar mitologic al basmului fantastic românesc.(I) Ursul*, în „Arhivele Olteniei”, SN, nr. 30, 2016, pp. 298-316; Idem, *Prolegomene la un bestiar mitologic al basmului fantastic românesc.(III) Șarpele* (partea I-a), în „Arhivele Olteniei”, SN, nr. 31, 2017, pp. 313-326; Idem, *Prolegomene la un bestiar mitologic al basmului fantastic românesc.(IV) Lupul*, în „Analele Buzăului”, nr. 9, 2017, pp. 195-223;

tipicul metodologic folosit la celelalte studii, fiind păstrat întru-totul. Ca atare, dosarul mitologic îi urmează dosarul mitofolcloric, apoi este tratată prezența, valențele și simbolistica acordate câinelui la nivelul epicului fantast de basm. Totul fiind urmat, firesc, de o serie de concluzii. 2) Dată fiind complexitatea ideatică în care a fost plasat acest animal de către imaginarul tradițional, este de văzut (de fapt, de întrebat) dacă relația om-câine - îndeobște percepută ca una sinceră, profundă și perfect funcțională, câinele fiind considerat cel mai fidel/devotat omului dintre toate animalele-, este un produs al sensibilității noastre mitic-imaginare sau putem/trebuie vorbi(t) doar despre un (alt) *bun cultural* smuls naturii, cu valoarea dată de eficacitatea dovedită/dăruiată omului?

După cum, „beneficiari” ai valorilor acordate acestui animal de imaginarul mentalul arhaic, este de văzut care sunt atributele și formele de valorizare culturală ale acestui animal la nivelul epicului fantast de basm românesc. Sunt experiențe din sfera imaginarului colectiv (estetic) sau încă mai comportă, chiar și disimulat, ceva din dimensiunile/structurile de tip mitic (reflexivitate narativă)? Toate prezențele acestui animal în basmul fantastic românesc, alcătuiesc un produs coerent-sincretic ori se pot decela semne ale intervențiilor succesive asupra conținuturilor culturale (simbolice) inițiale?

Este foarte probabil ca răspunsurile oferite de cercetarea de față, să nu se apropie decît parțial de dezideratul reclamat de enunțarea unor asemenea întrebări. După cum este foarte posibil ca mitanaliza de față, aplicată unui segment foarte restrâns (prezența, valențele și simbolistica acordate câinelui de către imaginarul tradițional la nivelul basmului fantastic românesc), să piardă prin decontextualizarea și/sau denotațiile enclavizării discursului doar la nivelul epicului fantast de basm. Acestea sunt riscuri inerente (și asumate) unei cercetări precum cea demarată de mine (recte, conturarea unui bestiar mitologic al basmului fantastic românesc). Este o perspectivă funcțională, fără emiterea unor ipoteze inoperante sau premise preconcepute; una nicidecum în măsură să lămurească pe deplin (pentru subiectul

Idem, *Prolegomene la un bestiar mitologic al basmului fantastic românesc.(III) Șarpele* (partea II-a), în „Arhivele Olteniei”, SN, nr. 32, 2018, pp. 219-237; Idem, *Prolegomene la un bestiar mitologic al basmului fantastic românesc.(V)Boul/Taurul*, în „Memoria Ethnologica”, nr. 68-69 (iulie-decembrie), 2018 (An XVIII), pp. 8-41; Idem, *Prolegomene la un bestiar mitologic al basmului fantastic românesc.(II) Cerbul*, în „Terra Sebv. Acta Mvsei Sabesiensis”, nr. 10, 2018, pp. 443-469; Idem, *Prolegomene la un bestiar mitologic al basmului fantastic românesc.(VI) Calul*, în „Drobeta” (seria *Etnografie*), XXVIII, 2019; Idem, *Prolegomene la un bestiar mitologic al basmului fantastic românesc.(VII)Porcul/Mistrețul*, în „Suceava”, XLVI, 2019.

abordat) sau satisfăcător (pentru ceilalți cercetători), toate semnificațiile și funcțiile avute de un asemenea animal mitanalizat. Doar că, de undeva trebuia început.

Dosarul mitologic

Cu siguranță, câinele este primul animal domesticit de către om. După părerea specialiștilor³, acest proces a avut loc cândva în Paleoliticul superior, cifra avansată fiind una amănunțită prin raportare la istoria și evoluția lui *homo sapiens*: ~ 35.000 î.e.n. Alți specialiști, ceva mai rezervați, situează acest proces al domesticirii câinelui (din lup⁴), într-un interval ceva mai larg de timp (15.000 - 40.000 î.e.n.)⁵, ba chiar, pentru unele areale geografice, plasat și sub 12.000 î.e.n.⁶. Domesticirea acestuia (fie „auto-domesticirea” din lupi, fie rezultatul a ceea ce se numește „social domestication by prehistoric people”⁷), neînsemnând, cum s-ar putea crede, doar „ieșirea din sălbăticie” a câinelui, ci și (ori, mai ales!) fundamentarea ulterioarei și uluitoarei accederi a lui *homo sapiens* în vârful piramidei trofice⁸.

Dacă, inițial, avea rolul restrâns de a păzi bunurile oamenilor preistorici - puține, deci, cu atât mai prețioase-, în timp, aceștia au realizat că acest animal poate avea și alte valențe de exploatat în activitățile social-economice cotidiene, câinele dovedindu-se un excelent companion în lupte, un asistent mai mult decât folositor la vânatoare etc.⁹ Astfel, era inevitabil ca, din sfera pur economică a relațiilor sociale,

³ Francis Galibert, Pascale Quinon, Christophe Hitte, Catherine André, *Toward understanding dog evolutionary and domestication history*, în „Comptes Rendus Biologies”, 334, 2011, p. 190.

⁴ De altfel, vorbind despre lungul proces de domesticire al unor lupi și/sau transformarea acestora în animale domestice fidele omului, unii specialiști nu se jeneză în a-l numi „un lup în haine de câine” - vezi Angela Perri, *A wolf in dog's clothing: Initial dog domestication and Pleistocene wolf variation*, în „Journal of Archaeological Science”, 68, 2016, pp. 1-4. Totodată, clasificarea taxonomică a acestui animal, vădește animalul-bază din care se va domestici – *Canis lupus familiaris* (Angela Perri, „Dog: Domestication”, articol în *Encyclopedia of Global Archaeology*, 2014, p. 2162).

⁵ Adam Boyko, Ryan H. Boyko, Corin M. Boyko, Heidi G. Parker, Marta Castelhana et alii, *Complex population structure in African village dogs and its implications for inferring dog domestication history*, în „PNAS”, vol. 106, no. 33, 2009, p. 13903.

⁶ Simon J. M. Davis, François R. Valla, *Evidence for domestication of the dog 12,000 years ago in the Natufian of Israel*, în „Nature”, 276 (7 December), 1978, p. 608.

⁷ Mietje Germonpré, Martina Láznicková-Galetová, Mikhail Sablin, Hervé Bocherens, *A comparison of two hypotheses of the domestication of the dog*, *Abstract*, „PESHE (Proceedings of the European Society for the study of Human Evolution)”, 4, 2015, p. 97.

⁸ Un foarte documentat studiu privind aceste aspecte, este studiul Emmei R. Power, *Domestication and the dog: embodying home*, în „Area”, 2012, pp. 1-8.

⁹ Kristina Jennbert, *Animal Graves. Dog, Horse and Bear*, în „Current Swedish Archaeology”, 11, 2003, p. 148.

câinele să nu treacă în cea simbolică a credințelor și practicilor religioase. Această trecere, din Natură în(spre) Cultură, întâmplându-se în momentul în care oamenii preistorici au realizat apartenența lor, implicit și a animalelor cu care intrau în contact, la Lume. Or, animalele sălbatice, unele domesticate sau în curs de domesticire, prin puterile și comportamentul lor, nu aveau cum să nu stârnească fascinația, admirația și frica oamenilor preistorici. Iar câinele, domesticit din lup, un animal cu un prestigios dosar mitologic cum spuneam în studiul dedicat lupului¹⁰, nu avea de ce să facă notă discordantă.

Prin urmare, prezența și importanța unor câini/chinocefali în imaginariile mitologice ale diferitelor popoare, nu poate constitui nicidecum o surpriză pentru cercetătorul aplecat asupra acestui subiect¹¹. Majoritatea mitologiilor asociază câinele (Anubis; Tian Kuan; Cerber; Xoltl; Garm etc.) cu „moartea, infernul, lumea subterană, împărățiile nevăzute cărmuite de divinități htoniene sau lunare”¹². Complexitatea simbolică atribuită câinelui, este legată de către specialiștii care s-au ocupat de acest subiect, de triada elementelor Pământ-Apă-Lună, acestora fiindu-le atașate semnificații oculte¹³, vegetative și sexuale totodată¹⁴, divinatorii¹⁵, „fundamentale atât pentru subconștient cât și pentru inconștient”¹⁶.

¹⁰ Costel Cioancă, *Prolegomene la un bestiar mitologic al basmului fantastic românesc. (IV) Lupul*, în „Analele Buzăului”, nr. 9, 2017, p. 195.

¹¹ Pentru foarte numeroasa și, deopotrivă, consistenta prezență a câinelui în imaginarul și mitologiile lumii, vezi Hausman, Gerald Hausman, Loretta Hausman, *Dogs of Myth: Tales from Around the World*, Simon & Schuster, New York, 1999; Maria Leach, *God Had a Dog: Folklore of the Dog*, Rutgers University Press, New Brunswick, 1961.

¹² Jean Chevalier, Alain Gheerbrant (coord.), *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere* (Traducere de Micaela Slăvescu, L. Zoicaș – coord.), Editura Polirom, Iași, 2009, p. 247.

¹³ „[...] Un tâlhar sau un spărgător din Grecia antică credea că poate amuți și pune pe fugă pe cei mai feroci câini de pază, dacă purta cu sine o falcă luată de la un rug funerar.” (James George Frazer, *Creanga de aur* (Traducere, prefață și tabel cronologic de O. Nistor, Note de Gabriela Duda), Editura Minerva, București, 1980 I, p. 69).

¹⁴ O concepție curentă în unele teritorii europene (Franța, Germania, în țările slave) considera și identifica în obiceiurile secerișului, „spiritul grâului” cu un lup sau câine: „[...] în unele părți ale Sileziei, persoana care taie sau leagă ultimul grâu este numită «Câinele grâului» sau «Potaia mazării»” (*Ibidem*, III, pp. 318-319).

¹⁵ Un exemplu interesant ne este oferit din mitologia hindusă și vizează oprirea ploii: „[...] La Kumaon se turna ulei fierbinte în urechea stângă a unui câine. Animalul schiaună de durere; Indra îi aude vaietele; cuprins de milă, zeul oprește ploaia” (*Ibidem*, I, p. 160). Tot pentru oprirea ploii, în unele regiuni muntoase ale Japoniei se sacrifică un câine negru... (*Ibidem*, I, p. 155).

¹⁶ Chevalier, Gheerbrant, *op.cit.*, p. 247. De remarcă: „[...] A treisprezecea și ultima constelație a vechiului zodiac mexican este Constelația Câinelui; ea introduce ideea de moarte, de sfârșit, de lume subterană, dar și de inițiere, de reinnoire.” (*Ibidem*, p. 248).

Calitatea de călăuzire a omului în întunericul morții, se vehiculează ca fiind prima funcție mitică a câinelui (Anubis, Cerber, Garm), cu manifestări aferente. Tranșant, autorii citați supra, opinau că „vechii mexicani creșteau câini anume pentru a-i însoți și călăuzi pe morți în lumea de dincolo”¹⁷. Această credință (a călăuzirii mortului de către un câine, fie în mod expres sacrificat și îngropat alături de defunct, fie în efigie), este prezentă și în alte spații culturale – popoarele șamanice ale Siberiei, în India, Persia, Bactriana etc.¹⁸

Mijlocitor/interpret între lumea de aici și cea de dincolo, câinele este cel care face vizibil pentru cei vii, invizibilul lumii moarte, unele triburi bantu din Kasai (Congo) folosindu-se de câine în ritualuri de hipnoză divinatorie¹⁹. Familiarizat cu moartea și toate forțele nevăzute (ale acesteia), lui îi sunt atribuite imaginal anumite puteri, nefiind deloc întâmplător faptul că veșmântul ritual al unor șamani (la triburi siberiene, din Africa de Vest sau America de Nord – irochezi), era confecționat din piei de câine. Strămoș mitic și dinastic pentru unele populații turco-mongole (lup sălbatic sau domesticit), dar și pentru unele europene (vezi lupoaica romană/*Lupa Capitolina*), câinele are și valențe de erou civilizator: instaurarea ciclului agrar, furarea focului și dăruirea lui oamenilor, asocierea câine-(foc)-sexualitate fiind cunoscută și analizată de către specialiști.²⁰ În Japonia, efigia câinelui apară copiii și facilitează nașterea. În China, îi însoțește pe Nemuritori până la apoteoza lor²¹.

În toate aceste regiuni și exemple, câinele are valențe simbolice negative și pozitive deopotrivă, de multe ori fără distincții nete între acestea. Există religii și spații culturale unde conotațiile simbolice atribuite câinelui sunt aproape în totalitate negative. Spre exemplu, Islamul face din câine, după expresia consacrată de unii autori, „imaginea a ceea ce are mai josnic creațiunea”²², inspirând, în numeroase limbi ale lumii musulmane, o serie infinită de înjurături, injurii și proverbe:

¹⁷ *Ibidem*, p. 247.

¹⁸ Un foarte sugestiv exemplu ne este oferit de autorii deja menționați, prin plasticitatea sa deosebită și greutatea ontologică meritând citat: „[...] *La Bombay, adepții zoroastrismului așează lângă un muribund un câine, astfel încât omul și animalul să se poată privi în ochi*” (*Ibidem*, p. 248).

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Numeroase exemple sunt oferite la Chevalier, Gheerbrant, *op.cit.*, pp. 249-251, cu trimiterile bibliografice aferente. Vezi și la Frazer, *op.cit.*, I, p. 14; Josepha Sherman, *Storytelling. An Encyclopedia of Mythology and Folklore* (Editat de Josepha Sherman), Sharpe Reference, New York, 2011, pp. 118-121.

²¹ Chevalier, Gheerbrant, *op.cit.*, p. 251.

²² *Ibidem*.

[...] Arabic expressions describe all sorts of bad conduct related to dogs, and proverbs recall that dogs brings the evil eye. In Persian, including Indo-Persian, insults associate the dog with malignant, cruel, and drepraved people. In ottoman Turkish (and languages in contact with it, like Greek), the dog designates the unbeliever, the enemy, the impure woman, and so forth. In Central Asia, Uyghurs use to say about the benefits of early prayers, „*even a dog who gets up early can eat well*”, alluding to the miserable condition of the animal. One also finds popular saying associating dogs with tyrants, the former serving the latter in ferocity.²³

Totuși, conform tradiției islamice, acest animal are 52 de caracteristici, jumătate benefice (sfinte), jumătate negative (satanice)²⁴.

Cum spuneam supra, o serie de câini sau chiocefali sunt conotați cu funcții mitice. *Anubis* are, în religia Egiptului antic, un rol deosebit de important în practicile funerare de trecere din viața de aici în cea de dincolo, după cum ne-o demonstrează arta funerară dedicată acestui zeu-câine²⁵, precum și unele descoperiri arheologice recente²⁶. *Xolotl*, zeul-câine al mitologiei aztece (dar, și al altor populații amerindiene²⁷), este un foarte important zeu, cu numeroase atribute, unele vizând

²³ Alexandre Papas, *Dog of God: Animality and Wildness among Dervishes*, în vol. *Islamic Alternatives. Non-Mainstream Religion in Persianate Societies* (Editat de Shahrokh Raei), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2017, pp. 121-122.

²⁴ Chevalier, Gheerbrant, *op.cit.*, p. 251

²⁵ Spre exemplu, în Muzeul Vaticanului avem o impresionantă statuie a lui Hermanubis (Hermes + Anubis); o statuie a acestui zeu-câine (expusă la Muzeul Egiptean din Cairo) a fost plasată și în celebrul/bogatul mormânt al faraonului Tutankhamon; o interesantă statuie (numită „*Lucrători rugându-se lui Anubis*”) este expusă în traiecul de vizitare al Walters Art Museum din Baltimore (SUA); de asemenea, Anubis este pictat pe capacul sarcofagelor (ca la piesa expusă la Brooklyn Museum, New York) ori, este pur și simplu reprezentat ca o mască mortuară, de pus pe fața defunctului pentru facilitarea trecerii din lumea *de aici* în cea *de dincolo* (O asemenea piesă deosebită, chiar dacă este realizată din ceramică ordinară, este expusă la Royal Pump Room, Harrogate, North Yorkshire, Anglia, o alta, tot din ceramică, fiind expusă la Roemer - und Pelizaeus Museum, Hildsheim, Germania).

²⁶ Vezi Wafaa El-Sadeek, Abdel Razek Sabah, *Anubis, Upwawet, and Other Deities: Personal Worship and Official Religion in Ancient Egypt*, American University in Cairo Press, Cairo, 2007.

²⁷ Simon Burchell, *Phantom Black Dogs in Latin America*, Heart of Albion Press, Loughborough, 2007; Rafael Jijena Sanchez, *El Perro Negro en el Folklore: El lobisón, el familiar y otras supersticiones*, Ediciones Dolmen, Buenos Aires, 1952.

chiar Timpul!²⁸ Un feroce câine infernal, păzitor al porților iadului, avem și în mitologia nordică – *Garm* (sau *Garmr*)²⁹. Dar, de departe cel mai cunoscut prin ocurențele mitice și prezența sa în numeroase texte, este *Cerberul* mitologiei grecești. Frate cu Hydra și cu *Othros*, câinele lui Geryon³⁰, *Cerberul* a suscitat interesul unor categorii diverse de specialiști³¹, artiști³², dincolo de cel al mitografilor propriu-ziși³³. Parte a *Theogoniei*, această „fiară cu multă frică pomenită”³⁴ va constitui, dovadă a importanței simbolice de care se bucura în mentalitarul colectiv, una dintre muncile de executat de către eroul Herakles: „[...]De îndată ce a dus la îndeplinire cea de-a zecea muncă, Euristeu i-a poruncit să aducă din Infern – la lumina soarelui – câinele Cerber”³⁵. În plan cultural, o splendidă „ilustrată mitologică” a acestui câine infernal, a imaginat Dante Alighieri în *Infernul* său (cântul VI, Cercul al treilea):

[...] Iar Cerber, fiara crudă și ciudată,/câinește latră aici la ticăloșii/plouați etern, trei guri căscând deodată./ Băloasă barbă

²⁸ Franke Neumann, *The Dragon and the Dog: Two Symbols of Time in Nahuatl Religion*, în „Numen”, 22, 1, 1975, pp. 1-23.

²⁹ Andy Orchard, *Dictionary of Norse Myth and Legend*, Cassell-Orion Publishing Group, Londra, 1997, p. 52.

³⁰ Pentru acest câine infernal cu (doar) 2 capete, a se vedea articolul *Othros*, la Susan Woodford, *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, VII.1, Artemis Verlag, Zürich & München, 1994, pp. 105-107.

³¹ Spre exemplu, în 1687, Johannes Hevelius descoperă și numea *Constelația Cerberus*.

³² „*Cerberus și Hades*” (Heraklion Archaeological Museum, Creta); „*Vergilius întâlnește Cerberul în al treilea cerc*” (parte a seriei de ilustrații semnate Gustave Doré, la *Infernul* lui Dante, 1861); „*Hercules și Cerberul*” (tabloul semnat de P. P. Rubens, datat 1636, de la Muzeul Prado) etc.

³³ Aș reaminti aici metamorfozarea Hecubei, soția lui Priam, regele troian, mama lui Hector și Paris, în cățea (Ovidius, XIII), după căderea și spulberarea cetății, în drumul ei spre captivitate.

³⁴ „[...] Și zice-se că însuși Typhoon, nelegiut, crunt și sfruntat, / se prinse-n dragoste cu dânsa (Echidna, n.m., C.C.), fecioara cu priviri de foc. / Iar ea purcese grea și aduse pe lume silnice odrasle: / născu întâi și-ntâi pe Orthos, zăvodu lui Geryoneus, / și în al doilea rând o fiară cu multă frică poemnită, / pe Cerber, câinele lui Hades, având o voce de aramă, / cincizeci de capete voinice și-o fire neînduplecată” (Hesiod, *Theogonia*, în vol. Hesiod-Orfeu, *Poeme*, tălmăcire, prefață, prezentări și note de I. Acsan, Editura Minerva, București, 1987, p. 15).

³⁵ Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică* (Traducere de R. Hâncu, Vl. Iliescu, studiu introductiv și note istorice de Vl. Iliescu), Editura Sport-Turism, București, 1981, IV, 25, 1. Ceea ce eroul grec va face fără ezitare și, nota bene, cu ajutorul indispensabil al unor deități - Athena, Apollo (*Ibidem*, IV, 26, 1).

neagră și-ochii roșii./și-un pântec larg și ghiare-având, jupoaie/și sfâșie și mușcă păcătoșii.³⁶

Nu puteam încheia acest scurt, totuși. excurs prin mitologia dedicată câinelui, fără a aminti un aspect important al forței simbolizante și a rolului jucat de acest animal în credințele diferitelor popoare. Anume, *sacrificiile cu câini*. De altfel, bine atestate și bogat documentate pentru arii cultural-geografice largi: Epoca Bronzului european³⁷, în preistoria Spaniei³⁸, pentru epoca Eladică și elenistică³⁹, Antichitatea Italiei⁴⁰, ba chiar și pentru America precolumbiană⁴¹.

Pentru zona României, dincolo de descoperirea unor înmormântări de resturi umane și câini, uneori cu presupusă intenționalitate⁴², avem numeroase structuri arheologice cu câini sacrificați și înmormântați ritualic (în ritul de „fondare a locuinței” sau în cadrul unui complex context funeraro-alimentar). Sunt de aminit, aici, numeroasele exemple grupate de unii autori într-un deopotrivă interesant și impresionant catalog al descoperirilor arheologice cu animale sacrificate și/sau consumate ritualic, catalogul acoperiind o vastă arie cultural-geografică și mai bine

³⁶ Dante Alighieri, *Divina Comedie. Infernul* (Traducere de G. Coșbuc, Studiu introductiv și comentariu de Alex. Balaci), Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1954, VI, 13-18.

³⁷ Liina Maldre, *What did the Bronze Age Dogs Eat? Coprolithic Analyses*, în vol. *Dogs and People in Social, Working, Economic or Symbolic Interaction* (Editat de Lynn M. Snyder, Elizabeth A. Moore), Oxbow Books, Oxford, 2006, pp. 44-48.

³⁸ Enriqueta Pons, Lidia Colominas, Maria Saña, *Dog sacrifice at the Protohistoric Site of Mas Castellar (Pontós, Spain)*, în vol. *Form and Function of Sacrificial Practices in the Ancient World and Beyond* (Editat de Carrie Ann Murray), State University of New York Press, New York, 2016, pp. 191-209.

³⁹ Isabelle Chenal-Velarde, *Food, Rituals? The Exploitation of Dogs from Eretria (Greece) During the Helladic and Hellenistic Periods*, în vol. *Dogs and People in Social, Working, Economic or Symbolic Interaction* (Editori: Lynn M. Snyder, Elizabeth A. Moore), Oxbow Books, Oxford, 2006, pp. 24-31.

⁴⁰ Francesca Alhaique, Michele Tommaso Fortunato, *Possible evidences for a dog sacrifice at Ferento (Viterbo) in the Late Antique Period*, în *Annali dell'Università degli Studi di Ferrara. Museologia Scientifica e Naturalistica*, „Atti del 7° Convegno Nazionale di Archeozoologia”, editori: U. Thun Hohenstein, M. Cangemi, I. Fiore, J. De Grossi Mazzorin, 11, 2, 2015, pp. 109-114.

⁴¹ Jacopo de Grossi Mazzorin, Claudia Minniti, *Dog Sacrifice in the Ancient World: A Ritual Passage?*, în vol. *Dogs and People in Social, Working, Economic or Symbolic Interaction*, editat de Lynn M. Snyder, Elizabeth A. Moore, Oxbow Books, Oxford, 2006, pp. 62-66.

⁴² Vezi Corneliu Gaiu, *Sacrificii și practici rituale în așezarea daco-romană de la Stupini (Bistrița-năsăud)*, în „Revista Bistriței”, XVIII, 2004, pp. 115-116, îndeosebi G10 (fig. 3 – a/b), unde scheletul unui câine îngropat era însoțit de resturi ceramice dintr-un vas „spart intenționat”.

de un mileniu⁴³. Dar, avem și exemple considerate de autorii respectivi ca parte integrantă a unui context funerar, (doar) oferirea unor similarități din alte spații cultural-neolitice, mai bine documentate și descrise, nefiind, în sine, un argument pentru validarea ceremonială a celor două descoperiri de la Alba Iulia – *Lumea Nouă*⁴⁴.

Dosarul mitofolcloric

Firească, caracterul domestic căpătat în timp de către câine, l-a făcut ușor de observat și analizat etiologic, imaginarul despre el devenind tot mai complex și paradoxal. Lucru facil de sesizat la nivelul metaforelor și metonimiile din mentalul colectiv cu acest animal, prezentul dosar mitofolcloric asta propunându-și – relevarea dimensiunilor simbolice acordate câinelui în/de credințele și practicile tradiționale.

Conținuturile imaginare care circumscriu calitățile și atributele acordate de către om câinelui, sunt surprinse, încryptate sau diluate de produsele modern-culturale ale imaginației umane, precum filmele, desenele animate, literatura. Avem, astfel, ●numeroase cărți în care câinele este eroul, pandantul sau leitmotivul respectivei scriituri, unele primind și prestigioase premii literare⁴⁵; ●celebre personaje de desene animate⁴⁶; ●filme⁴⁷.

⁴³ Valeriu Sirbu, *Sacrificii rituale de animale la Traco-geto-daci, Dacii liberi și Daco-Romani (secolele XI î. de H. – III d. H.)*, în „Arheologia Moldovei”, XVI, 1993, pp. 87-120. Aici, numeroasele atestări arheologice ale unor complexe în care au fost descoperiți câini sacrificați și înhumați ritualic, sunt fără echivoc (p. 98, fig. 4; 99, fig.5; 100, fig. 6/1,5; 102, fig.8; 104, fig.10; 105, fig.11), cele 41 de exemplare de câini (în proporție de 92, 7 % depuși întregi!) fiind însoțite de un bogat material arheologic.

⁴⁴ Mihai Gligor, *Relația om-câine în preistorie: resturi scheletice umane și de canide. Practici mortuare, dovezi arheologice și posibile semnificații*, „Analele Banatului”, S.N., Istorie-Arheologie, XIX, 2011, pp. 53-54.

⁴⁵ Dintre cele mai semnificative și cu ecouri largi la public, amintesc: *Owd Bob: The Grey Dog of Kenmuir* (1898, Alfred Ollivant); *The Hound of the Baskerville* (1902, Arthur Conan Doyle); *Colț Alb* (1906, Jack London); *Harry the Dirty Dog* (1956, Gene Zion); *Psst! Doggie* (1973, Ezra Keats); *Ochi de câine albastru* (1974, Gabriel Garcia Marquez); *Timbuktu* (1999, Paul Auster); *Kubrick the Dog* (2011, Sean Ellis); *Ani de câine* (Gunter Grass; Premiul Nobel pentru Literatură în 1999); *Cel care cheamă câinii* (2017, Lucian Dan Teodorovici) etc.

⁴⁶ Spike (*Tom and Jerry*); Scooby-Doo (*Scooby-Doo, Where Are You?!*); Pluto și Goofy (*Mickey Mouse and Friends*); Odie (*Garfield*); Snoopy (*Peanuts*); 101 dalmațieni: Droopy McPoodle; Toto (*The Wizard of Oz*) etc.

⁴⁷ Lista producțiilor cinematografice cu câinele în prim-plan este una extrem de lungă. Ca atare, am selectat spre exemplificare pe cele mai cunoscute filme (drame, polițiste, de familie) cu câini: *Lassie Come Home* (1943, r. Fred M. Wilcox; cu Roddy McDowall,

Legat tot de aceste conținuturi imagine date de către mentalul arhaic unor ființe chinocefal-antropofage precreștine (*căpcăunii*), este de menționat faptul că unii sfinți sunt reprezentați chinocefal: „În biserica creștină română a fost omologat ca sfânt un căpcăun numit Hristofor”, acest sfânt fiind de foarte multe ori reprezentat iconografic (în picturi murale și pe icoane) ca purtându-și capul de câine pe o tavă⁴⁸.

Fără a fi prea numeroase, o serie de localități românești poartă numele acestui animal, toponimia acestora făcând trimitere cel mai probabil la o veche istorie locală cu acest animal⁴⁹. Avem, apoi, elemente de hidronimie cu specific canin⁵⁰, antroponime⁵¹.

Evident, nu puteau lipsi construcțiile paremiologice și expresiile idiomatice care taxează caracteriologii umane prin prisma unor atribute canine: (a duce o) *viață*

Donald Crisp, Dame May Whitty, cu 11 remake-uri, cel mai recent fiind cel din 2005); *Turner & Hooch* (1989, r. Roger Spottiswoode; cu Tom Hanks, Mare Winningham, Craig Nelson); *K-9* (1989, r. Rod Daniel; cu Jim Belushi, Mel Harris, Kevin Tighe); *Beethoven* (1992, r. Brian Levant; cu Charles Grodin, Bonnie Hunt, David Duchovny); *My Dog Skip* (2000, r. Jay Russell; cu Frankie Muniz, Kevin Bacon, Diane Lane); *Hachi: A Dog's Tale* (2009, r. Lesse Hallström; cu Richard Gere, Joan Allen, Cary-Hiroyuki Tagawa); *Câinele japonez* (2013, r. Tudor Giurgiu; cu Victor Rebengiuc, Șerban Pavlu, Toma Cuzin); *Max* (2015, r. Boaz Yakin; cu Thomas Church, Josh Wiggins, Luke Kleintauk); *Câini* (2016, r. Bogdan Mirică; cu Dragoș Bucur, Gh. Visu, Vlad Ivanov); *A Dog's Way Home* (2019, r. Charles Martin Smith; cu Ashley Judd, Jonah Hauer-King, Edward James Olmos) etc.

⁴⁸ Exemplele (cu sfinți chinocefali) oferite de către mitologul român fiind cel al bisericilor de la Vatra Moldoviței, Schitul Lainici, Băbeni, Olteț, Dozești, biserica Gârlași din orașul Buzău etc. (Vezi la Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Editura Academiei R.S.R., București, 1985, p. 583).

⁴⁹ Sat Căineni-Băi, com. Vișani, jud. Brăila; Căinelu de jos, Căinelu de Sus, sate în com. Băița, jud. Hunedoara; sat Cățelu, com. Glina, jud. Ilfov; sat Căinenii Mari, sat Căinenii Mici, com. Căineni, jud. Vâlcea.

⁵⁰ *Pârâul Căinelui*, afluent al râului Muereasca (jud. Vâlcea), care se varsă în Olt; *Pârâul Căinelui*, afluent al Putnei (jud. Vrancea); *Pârâul Căinelui* (zona Sighișoarei, jud. Mureș), afluent de stânga al Târnavei Mari; râul *Cățălu*, afluent al râului Crasna, jud. Sălaj; Râul *Cățău*, afluent al râului Râmnicul Sărat, jud. Vrancea; Râul *Cățelu*, agfluent al râului Jaleș (Sohodol), jud. Gorj etc.

⁵¹ Pe lângă antroponimele epocii moderne (nume de familie – *Cătea*; *Cățeloiu*; *Cățelu*; *Cățeluș*; *Cățescu*; *Căinaru*), pentru Evul Mediu românesc avem atestate istoric unele nume (sobrichete sau nume personale) (*Cuta/Cute/Suka*; de la *kutya* – câine) – vezi la Șerban Țurcuș, Adinel Dincă, Mihai Hasan, Victor Vizauer, *Antroponimia în Transilvania medievală (secolele XI-XIV). Evaluare statistică, evoluție, semnificații*, vol. II, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2011, p. 214; Victor Valentin Vizauer, *Sobriquet or personal name? The problem of nicknames in Transylvania during the 12th – 13th centuries*, în „Acta Mvsei Napocensis”, 52, 2015, pp. 9-10, 14-15; Victor Valentin Vizauer, *Animal names and nicknames in Medieval Transylvania until the Mid- 14th century: possibilities and opinions*, în „Acta Mvsei Napocensis”, 53, 2016, p. 9, 16.

*de câine; câinos la suflet; (a fi) câine de uși multe (slugarnic/oportunist); câinii latră, caravana trece; câinele flămând nu se teme de bătaie; osul gol nici câinii nu-l rod; pe ciobanul fără câine, lupii-l lasă fără pâine; câinele mic are coada lungă; câinele latră, hoțul tace și fură; pentru carnea lupului trebuie dinți de câine; câinele neamțului mănâncă și mere pădurețe; câinele care nu latră mușcă rău; gura oricărui câine are mușcătura ei; Luna e prea sus să audă lătratul câinilor; nu puricii câinelui fac să miaune pisica; din coadă de câine nu faci ciucuri de mătase; pe lup mulți câini îl latră, dar puțini îl încolțesc; câinele nu fuge de colac, doar de ciomag; orice câine e leu în cușca lui; brânză bună în burduf de câine etc.*⁵²

Potrivit unor legende, câinele ar fi fost creat de către Dumnezeu din resturile (surcelele) unui plop cioplit de diavol spre a face lupi⁵³. După alte credințe, câinele a fost făcut de Sfântul Petru: un cioban i s-a plâns că lupii îi mănâncă oile, astfel că Sfântul Petru i-a luat fluierul, l-a rupt în două bucăți și a dat cu ele de pământ, din cele 2 bucăți ieșind un câine și o cățea pentru a-i păzi turma de oi⁵⁴. O altă legendă spune că viermii din cadavrul lui Cain s-au prefăcut în câini, pe care i-a domesticit și folosit omul⁵⁵. O interesantă credință cu trimitere/ecou meta-psihologic (genul *câinos la suflet...*), este culeasă și reprodușă de E. Niculiță-Voronca: „Câinele e din om”⁵⁶.

Fidel și devotat omului, în spațiul mitofolcloric câinele este perceput îndeobște ca ipostaza domestică a lupului, fiind creat pe lume după lup, „ca un remediu împotriva relelor pricinuite de acesta”⁵⁷. Deși trecerea câinelui din sălbăticie în domestic (din Natură în Cultură), nu a estompat întru-totul atributele negative cu care este conotată ruda rămasă nedomesticită (lupul), și câinelui fiindu-i configurate câteva trăsături negative. De exemplu, câinele este foarte des perceput de mentalitarul tradițional ca fiind un animal care, prin unele manifestări specifice (→ urlet, privirea fixă, mișcări ciudate ale corpului), prevestește anumite întâmplări funebre ce s-ar întâmpla în gospodăria unde se află acel câine⁵⁸. Dar, este considerat

⁵² <https://booknation.ro/133-proverbe-despre-caini/> (accesat la 06.04.2019).

⁵³ Elena Niculiță-Voronca, *Datinele și credințele poporului român, adunate și așezate în ordine mitologică*, (Ediție îngrijită de V. Durnea, Studiu introductiv de Lucia Berdan), Editura Polirom, Iași, 1998, vol. I, p. 25.

⁵⁴ Ion Mușlea, Ovidiu Bîrlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, București, 1970, p. 546.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 278.

⁵⁶ Niculiță-Voronca, *op.cit.*, I, p. 44.

⁵⁷ Mihai Coman, *Bestiarul mitologic românesc*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 68.

⁵⁸ „Când îți urlă câinele pe lângă casă, trage a pustietate”; „Când urlă câinii, vestesc a moarte”; „Când noaptea urlă câinele la casă e semn că va muri cineva din casă, sau că cei

și un „animal plăcut lui Dumnezeu”, vehiculându-se ca fiind un păcat grav a ucide un câine (sau o pisică): „Se crede că, după păcatul lui Adam, Dumnezeu a blăstămat pământul. Scutită de blăstăm a rămas partea cânelui și a mâtei, și de aceea se hrănesc oamenii acum; deci este păcat a ucide un câine sau o mătă”⁵⁹.

Interesante sunt, aici, și credințele legate de rolul jucat de către câine (și pisică) întru păstrarea grâului și folosirea lui de către oameni⁶⁰, fără a avea atestate, totuși, documente etnografice care să îl consacre pe câine ca „spirit al grâului” precum în unele regiuni ale Europei (munții Vosgi, Munții Jura, Epinal, Silezia, Lorena, Tirol etc.)⁶¹. Avem atestat, însă, un surprinzător obicei popular, „*darea în târbacă*” sau „*luatul în jujău*”, ceremonial care presupunea urmărirea, baterea și chinuirea câinilor din sat:

[...]Luni, după lăsata secului se dă câinii la «*jujău*». Leagă două funii lungi din vârfurile a doi salcâmi și le sucește până când s-au sucit bine de tot, apoi leagă câinele de ele, pe sub piept. Celelalte capete ale sforilor le țin în mână și încep să tragă când în jos, când în sus, așa că acel câine legat se învâtește cu o foarte mare iuțeală, până când se desrăsucesc cele două funii și câinele rămâne ca vai de capul lui.⁶²

Acest ceremonial era coroborat cu un altul: „În timp ce unii bărbați chinuiau câinii, alții umblau cu o oală de mălai printre oameni și ungeau pe la gură, pe neașteptate, toți spectatorii neatenți”⁶³. Autorul citat opina că tot acest ceremonial

din casă au să se mute în altă parte”; „*Dacă schiaună cânele de lângă casă, apoi se crede că va urma vreo nenorocire*” etc. (Artur Gorovei, Gheorghe F. Ciușanu, *Credințe și superstiții românești. După Artur Gorovei și Gh. F. Ciușanu*, Ediție îngrijită de Irina Nicolau și Carmen Mihalache, Editura Humanitas, București, 2013, p. 72).

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ O legendă povestește că, după o năvălire a tătarilor, cum aceștia incendiaseră toate lanurile, câinele se repede în foc, apucă un spic de grâu și îl aduce stăpânului său, spre a avea ce semăna ulterior năvălirii, de unde credința că „e bine să i se dea câinelui pâine multă”. Dimpotrivă, alte credințe vorbesc despre spurcarea/batjocorirea pâinii de către o femeie și, mânios, Dumnezeu „*a apucat popușoiul și grâul cu totul, să nu mai aibă oamenii ce mânca*”, doar intervenția Maicii Domnului și dăruirea acestor cereale câinelui și pisicii („*Doamne, îndură-te, macar atâta lasă, cât să fie pentru mătă și pentru cânel!*”) făcând posibilă salvarea acestor cereale și, deci, hrănirea oamenilor (Niculiță-Voronca, *op.cit.*, I, p. 139).

⁶¹ Vezi credințele legate de câine și consacrarea lui ca „*spirit al grâului*”, la Frazer, *op.cit.*, III, p. 319.

⁶² Coman, *op.cit.* 1996, p. 69.

⁶³ *Ibidem*.

(„darea în târbacă”/ „luarea în jujău”, coroborat cu mânăjirea cu mălai a spectatorilor neatenți), trebuia să aibe ca ecou „sporirea manei holdelor printr-o practică de natură magică – câinii eru bătuti pentru ca recolta să fie bogată, pentru ca belșugul să poposească în hambarele gospodariilor”⁶⁴. Dimpotrivă, alți autori scriau că acest ceremonial era corespondentul credinței în „țapi ispășitori”, „câinii ispășitori” având rolul de a absolvi „satul de culpe reale sau închipuite”, „obicei interzis la începutul secolului al XX-lea, ca nefiind potrivit firii blânde și umane a românului”⁶⁵. Fără a mă hazarda și a apropia acest ceremonial popular românesc unora similare, din alte spații culturale și epoci istorice, trebuie menționate totuși precedentele acestuia, cu atât mai mult cu cât și anticele ritualuri aveau menirea, în plan mito-simbolic, să sporească fertilitatea naturii și a roadelor: vezi *Robigalia* la romani (25 aprilie)⁶⁶ sau sacrificarea/torturarea rituală a câinilor (*kynomartyrion*) în antichitatea și modernitatea Greciei⁶⁷.

Pendant al unor practici terapeutice-divinatorii⁶⁸, în gândirea simbolică tradițională acest animal al bestiarului este văzut și ca un „conductor” al adevărului, anumite manifestări ale sale fiind interpretate matrimonial-relațional în cazurile de adulter⁶⁹. Unele (inoportune) comportamente față de câine atrag consecințe caracteriologice asupra viitorului prunc: „Femeia însărcinată să nu dea cu piciorul în câne, căci copilul ce-l face va fi câinos la inimă”⁷⁰.

Credințele populare legate de câine sunt, după cum se poate vedea, numeroase, diverse și antagonice⁷¹. Extrem de util mediului pastoral tradițional, cu

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Vulcănescu, *op.cit.*, pp. 583-584.

⁶⁶ Frederic Blaive, *Le Rituel Romain des Robigalia et le Sacrifice du Chien dans Monde Indo-européen*, în „Latomus”, 54, 1995, pp. 279-289.

⁶⁷ Manolis G. Segis, *Dog sacrifice in Ancient and Modern Greece: from the Sacrifice Ritual to Dog Torture (Kynomartyrion)*, în „Folklore”, 45, 2010, pp. 61-88.

⁶⁸ „Când zvârli apă descântată pe un câne și el se scutură, atunci să știi că bolnavul are leac; când nu, nu”; „Capul de câne se păstrează spre a se arde și a se face «de strâns» sau «de boală»”; „Cap de câne ars în foc e bun de legat pentru vătămătură” (Gorovei, Ciaușanu, *op.cit.*, pp. 73-74).

⁶⁹ „Când ți s-a pișa cânele pe păreți însemnează că unul din soți nu prea trage cu casa; cățaua vestește patima femeii, cânele, pe a bărbatului; când câinii simt așa ceva, apoi la cel necredincios soț nu se gudură când intră în ogradă” sau, unisex, „Când se udă cânele pe păretele casei, femeii îi place alt bărbat” (*Ibidem*, p. 73). Asemenea, potrivit unei credințe culese de Elena Niculiță-Voronca, „Când se tăvălesc câinii sau mâțele prin casă, atunci e semn că e necurățenie” (Niculiță-Voronca, *op.cit.*, II, p. 472).

⁷⁰ Gorovei, Ciaușanu, *op.cit.*, p. 72.

⁷¹ Pentru o (oarecare) grupare a acestor credințe despre câine la nivelul culturii populare românești, vezi articolul „Câine” la Romulus Antonescu, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, Ediție digitală, cimec.ro, 2016, pp. 129-132.

importante și sugestive prezențe în epicul de gen (fiind arhicunoscute versurile din „Miorița” prin care se reclama chemarea unui câine credincios care să preîntâmpine uciderea - „stăpâne, stăpâne,/mai cheamă ș-un câine”...), dar, și în balade, colinde de cioban⁷², câinelui nu i-a fost atribuit, la nivelul culturii populare românești, și rolul de ghid psihopomp - „frate”, ghid/sfătuitor al celui recent plecat („dalbului de pribeag”) din lumea de aici înspre cea de dincolo. Această omisiune este explicată de unii autori⁷³ prin faptul că, la pragurile de trecere ale lumii de dincolo, avem de-a face cu drumuri de apă, nu cu drumuri (sub)pământene. (De altfel, locul câinelui este luat de vidră, numită și „câine de apă”⁷⁴).

Totuși, contingent acestei funcții de ghidare într-un teritoriu necunoscut, se mai poate vorbi de o oarecare păstrare a miticei funcții de ghizi psihopompi a câinilor infernali din mitologiile lumii (Anubis, Cerber, Garm, alții). Anume, ghidarea voievodului Dragoș într-o *terra incognita* de către cățeaua Molda, în acest mit fuziunea dintre semnificat și semnificant fiind evidentă: câinele îl va ghida pe erou, el va descoperi o „țară nouă”, el va da numele apei care delimitează teritoriul cunoscut de cel necunoscut, finalmente însăși al noii țări⁷⁵...

Câinele în basmul fantastic românesc

Epistemic, ipostazele în care apare câinele la nivelul basmului fantastic românesc, chiar fără a avea propria/bine conturată lor interioritate mitic-imaginară (precum la celelalte animale mitanalizate până acum), fără a fi prea numeroase sau suculente imagologic (cazul lupului, ruda apropiată a câinelui, spre exemplu), sunt, totuși, încă importante, complexe și semnificative simbolic. Prin urmare, am ales să grupez aceste ipostaze ale câinelui din basmul fantastic românesc în funcție de două coordonate metodologic-majore: 1) Determinările (tradițional-)concrete care valorizează, nuanțează sau (re)semnifică cultural produsul mitanalizat (*unde, cum* apare și, mai ales, *de ce* apare așa câinele în epicul fantast de basm românesc?), respectiv, 2) realitățile culturale sub care apare reprezentat (sincronic) în basm câinele (sunt realități subiective/obiective care justifică moral sau explică rațional neglijarea, sărăcirea sau „paralizia” simbolic-culturală a acestui animal prin raportare la bogatul repertoriu atribuit rudei sălbatice, lupul?). Ambele vorbind,

⁷² Exemple la Coman, *op.cit.* 1996, pp. 66-67.

⁷³ Mihai Coman, *Sora Soarelui*, Editura Albatros, București, 1983, pp. 146-150.

⁷⁴ Idem, *op.cit.* 1996, p. 68.

⁷⁵ Mircea Eliade, *Voievodul Dragoș și „vânătoarea rituală”*, în vol. *De la Zalmoxis la Genghis-Han. Studii comparative despre religiile și folclorul Daciei și Europei Orientale* (Traducere de Maria Ivănescu și C. Ivănescu), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 139.

deopotrivă despre *conținuturile* produse de imaginație și despre *efectele* produse de aceste imaginații asupra basmelor fantastice în care apare și câinele.

Astfel, prezențele acestui animal în basmul fantastic românesc pot fi grupate după cum urmează: **adjuvant magic al eroului** (→ câini năzdrăvani; câini de luptă; câini de pază); **substitut ale sacrificării eroului**; **substitut ale răului**; **varia**.

a) Probabil cele mai numeroase ipostaze în care apare câinele în basmul fantastic românesc, sunt cele în care acesta se constituie într-un **adjuvant magic al eroului**. Oferindu-i acestuia, direct sau indirect, ajutorul necesar rezolvării unor sarcini magice, întru împlinirea dezideratului final. După concentrarea de atribute și manifestări, câinii-adjuvanți magici i-am împărțit în *câini năzdrăvani*, *câini de luptă*, *câini de pază* (ai unor personaje conotate mitofolcloric).

a.1. Câini năzdrăvani

Spre exemplu, în basmul „*Nea-aude, Nea-vede, Nea-greul pământului*” din colecția E. Niculiță-Voronca, eroul care încalcă legământul făcut unui lup cu cap de fier (recte, să nu se însoare niciodată, altfel va fi mâncat de acesta⁷⁶), în fuga-i va ajunge la Sfânta Miercure, Sfânta Vinere și Sfânta Luni, fiecare dintre acestea dăruindu-i un colac și spunându-i în mod explicit „să nu-l mănânce, că i-a prinde bine”⁷⁷. Cum prezența *colacului* în foarte multe practici rituale și ceremoniale tradiționale subliniază virtuțile mitico-magice ale acestuia, cu simbolismul aferent⁷⁸ (mai ales când îi este oferit eroului de niște personaje conotate mitofolcloric precum Sfânta Miercure, Sfânta Vinere și Sfânta Luni!), era inevitabil ca acesta să nu fie prezent și la nivelul unor basme fantastice. Acești câini magici îl vor scăpa pe erou de lup și de mama lui, „o zmăoaică”, după îndeplinirea acestei sarcini câinii redevenind colaci, pe care eroul îi returnează sfintelor conotate mitofolcloric:

[...] Au venit la lup și l-au făcut bucăți. Când a venit sara ciobanul acasă, strigă la babă că să dea la câni mai bine de mâncat decât lui. După ce-au mâncat, le-a făcut semn, ș-au rupt-o și pe babă bucăți. Pe

⁷⁶ Niculiță-Voronca, *op.cit.*, I, p. 161.

⁷⁷ „[...] A ajuns la Sf. Luni; i-a dat un colac tot așa. Pornește el și d-aice în goană. Când n-a mai putut, a poposit; a dat calul să pască și el s-a pus să doarmă. când să trezește, lângă el trei câni, - S-au fost făcut din colacii cei trei ce-i avea. Unuia i-a pus nume „Nea-aude”, altuia „Nea-vede” și altuia „Nea-greul pământului”. Amu și lupul venea, nu era departe.” (*Ibidem*, p. 162).

⁷⁸ Loredana Maria Ilin Grozoiu, *Colacul – simbolism și ofrandă rituală. Interferențe între practica folclorică și tradiția creștină din Oltenia*, în „Memoria Ethnologica”, nr. 46-47 (ianuarie-iunie), 2013, p. 22 și urmât.

urmă, câinii s-au făcut iar colaci, el i-a pus în trasită și-a pornit înapoi.⁷⁹

Tot în colecția Elenei Niculiță-Voronca, avem un alt basm („*Toderița. Inelul lui Iordache zmeul*”) în care o cățea năzdrăvană va iniția și sfătui pe fiica cea mică a unui împărat ce anume trebuie făcut pentru rezolvarea sarcinilor magice, dimensiunea năzdrăvană a acestei cățele fiind evidentă: dându-se de trei ori peste cap, din câine se face cal cu 12 aripi, apoi, iarăși câine.⁸⁰

O interesantă dimensiune augurală manifestă o altă cățea dintr-un basm („*Fata cea harnică și cea leneșă la moară*”) al aceleași colecții E. Niculiță-Voronca:

[...] S-au luat ele și s-au dus amândouă la șezătoare. Fata moșneagului a tors cu ciur plin cu fuse; da fata babei numa trei. S-a hârjonit toată sara cu flecăii. Vin ele acasă, când, la pârlez, fata babei a trecut înainte, da a moșneagului nu putea de ciurul cu fusele. „Na, soro, zice ea, ține-mi ciurul să sar și eu”. Aceea a luat ciurul și aleargă fuga în casă: „Iaca, mamă, ce-am tors eu, - da fata moșneagului toată sara s-a hârjonit numai cu flecăii!” Da cățeaua: „Hau, hau, fata moșului cea harnică a tors un ciur plin cu fuse, da a babei cea leneșă s-a hârjonit numai cu flecăii!” Baba alungă pe cățea mânioasă⁸¹.

Alungată de acasă, pe drum fata va îngriji unele animale sălbatice (urs, lup, vulpe, iepure); adăpostită într-o moară frecventată de un strigoii, prin vicleșug va căpăta de la acesta și în schimbul promisiunii că „va juca cu el”, „un vrv de papuci”, „rochie de matasă”, „ghiordeie frumoase (salupuri, cațaveici)”, „șaluri, ladă, scorturi”, căruță, cercei, inele. Cântatul cocoșului va duce la prăbușirea strigoiiului „cu fața în jos, jumătate în casă și jumătate în tindă”. Sfătuită de animalele sălbatice pe care le îngrijise, va pune toate cele căpătate de la strigoii în căruță și, trasă de aceste animale, fata și căruța vor fi aduse „unde-i da de oameni”. Iar apropierea acesteia de casa părintească va fi simțită și anunțată de cățeaua năzdrăvană, spre disperarea mamei vitrege:

⁷⁹ Niculiță-Voronca, *op.cit.*, I, p. 161. *Ibidem*, pp. 162-163.

⁸⁰ *Ibidem*, II, pp. 83-84.

⁸¹ *Ibidem*, I, p. 175.

[...] De la un loc fiarele au lăsat-o, iar ea și-a tocmit un om cu cai, care a dus-o pân' acasă. Simte cățaua: „Zau, zau, vine fata moșneagului cea harnică și gospodină și cu-o mulțime de zestre!” „Taci, bată-te Dumnezeu, zice baba, na-ți mămăligă cu unt și zi că fata mea-i cea harnică!”⁸²

Capacitate de previziune are și o cățea năzdrăvană aparținând unei ființe malefice (zmeu), aceasta știind/presimțind de fiecare dată când eroul încearcă să o fure pe fata Sfintei Duminici, răpită anterior de stăpânul ei, zmeul⁸³.

Expresie tipică a unui imaginar material, este câinele năzdrăvan dintr-un basm al colecției P. Ispirescu („*Împăratul șerpilor*”): drept mulțumire pentru salvarea și creșterea lui, un șarpe va dăruii cuplului de bătrâni care îl înfișaseră, un ogar magic. Acesta, rostind o invocatie specifică, dezvăluită de șarpe, se defeca numai „galbeni”⁸⁴. Alți trei câini năzdrăvani, unul „cu ochii cât oul de găscă”, altul „cu ochii cât o găscă”, al treilea „cu ochii cât o piatră de moară”, îi vor fi dezvăluiți de către o babă vrăjitoare unui „fost ostaș care se întorcea de la război”. Sălășluind în scorbura unui copac, aceștia aveau puteri magice, putându-i oferi celui ce deținea amnarul magic, orice lucru dorit⁸⁵. Câini năzdrăvani pot fi considerați și aceia care, după trădarea eroului de către soția sa și furarea obiectului magic care îl restatuase social pe eroul sărac (verigă/inel/mărgică de aur), cu ajutorul altor animale (pisică, șoarece), vor recupera acest obiect magic, eroul recăpătându-și obiectul magic și statutul social⁸⁶.

Subtil joc cu semnificații simbolice, câinii din basmul colecției Gh. Alexici (numele lor fiind *Însărat*, *Miazănoapte* și *Zorilă!*), după uciderea eroului de către un țigan „care vinisă, scoasă un cuțat și-i taie capu la voinic, când durmia” , îl vor reînvia: „[...]Dară pă voinic câni l-or cotate, și iarbă de-nviate i-or aduse. Gazda lor

⁸² *Ibidem*.

⁸³ Petre Ugliș-Delapescica, *Poezii și basme populare din Crișana și Banat* (Prefață de Ov. Bîrlea), Editura pentru Literatură, București, 1968, p. 202.

⁸⁴ „[...] *Pe drum când se întorceau nu se putu ține de a nu încerca ce putere va avea asupra ogarului vorbele ce li le spusese șarpele. Se opriră și ziseră: -«Ogar! Fă treaba cea mare.» Unde mi-ți începu ogarul a lăsa dintr-însul la galbeni, de nu mai știau unde să-i puie. Luară cât putură și ce nu mai putură lua lăsară acolo și plecară acasă plini de bucurie pentru darul ce căpătaseră.»* (Petre Ispirescu, *Legende sau Basmele românilor*, Ediție îngrijită de Aristița Avramescu, Editura Cartea Românească, București, 1988, I, p. 401).

⁸⁵ De altfel, basmul colecției Gr. Crețu despre care vorbesc, se numește „*Amnarul fermecat*”! (Grigore Crețu, *Basme populare românești*, Ediție îngrijită de I. Datcu și I. Stănculescu, Prefață de I. Datcu, Editura Saeculum I.O., București, 2010, I, p. 74 și următ.).

⁸⁶ *Ibidem*, p. 184 și următ. Vezi și la Boer et alii 1975, pp. 144-145.

zâsă: Tari-am adurmit.”⁸⁷ Mai mult, (re)situând imaginarul în matricea arhetipală a vremurilor când toate animalele puteau vorbi cu/precum oamenii, pentru certificarea adevărului și sublinierea nedreptăților comise la adresa eroului, unul dintre câini va începe să vorbească pentru restabilirea adevărului:

[...] zâsă un câine și vorbă ominască: -Înălțate-mpărate, noi am omorât hala, dară cuca aia de țâgan o fost în lemn și gazda, după ce o omorât cu noi hala, o fost ustănit ș-o durmit. Noi am plecat după jivini să aducem lu gazda noastă, ca să-și facă de mâncare. Când am adus o căprioară să o frigă, și când am vinit la gazdă, caii or fost legați la țaruș, și gazda-i cu capu tăiat. Ce să facem? Aidați să căutăm iarba pământului, și o aduserăm. Unserăm pe gazda, și să scula zicând: «Doamne tari-am fost adurmit!» Noi răspunerăm: «Ai adurmit somnu cel mare, că o fost o hudulbaie de țâgan și ț-o tăiat capu.»⁸⁸

O abordare aproape filosofică a imaginarului avem într-un basm al colecției M.M. Robea („*Minunea vieții și cheia lumii sau Povestea vieții lui Florin*”), basm în care „un câine din cei mai mari ai țării” este cel care, alături de un unchi vrăjitor⁸⁹, îl va iniția pe erou, protejându-l și direcționându-l spre locul unde va afla povestea (creaționistă a) lumii și povestea vieții eroului⁹⁰...

a.2. Câini de luptă

Cu numeroase urme mitice prezente în atributele și manifestările lor, avem o serie de basme în care eroul primește, de la ființe conotate mitologic, câini de luptă cu care să izbândească în dezideratu-i. Inhibând sfera afectivă a relației tradiționale dintre om și câine, acești câini de luptă din basmul fantastic românesc sunt imaginați și reprezentați ca depozitari ai unor energii brutale, de tip sălbatic (nedomesticit): ascultă orbește de stăpânul lor și, fără teamă, se luptă cu dușmanii acestuia, mereu învingându-i. După cum voi arăta imediat, doar legarea magică a acestora le

⁸⁷ Viorica Nișcov, *Cele trei rodii aurite. O istorie a basmelor românești în texte*, Prefață, antologie, bibliografie și traduceri de Viorica Nișcov, Editura Minerva, București, 1979, p. 145.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 146.

⁸⁹ „[...] mama lui Florin avea un frate foarte bătrân, călugăr, un filosof foarte învățat. De învățat ce era, unii zicea că e filosof, alții astronom. Da mulți vorbia că este un mare vrăjitor. Da era puțin cetitor de stele, cunoștea crugul stelelor și cometa pământului. Mama lui Florin nu mai văzuse pe fratele-călugăr tocmăi de când era mică.” (Mihail M. Robea, *Basme populare românești*, Editura Minerva, București, 1986, pp. 592-593).

anulează (temporar) curajul/determinarea, conținutul basmelor luate în discuție fiind „redresat” de prezența și acțiunea acestor câini de luptă ai eroului.

Conformându-se succesiunii imaginate pentru traiectul eroului/eroilor născuți pe cale magică (→ împărăteasa sterilă va mânca un pește, bucătăreasa va gusta din peștele pregătit pentru împărăteasă), și câinii de luptă ai eroilor sunt concepuți miraculos⁹¹: „[...]Mâncă împărăteasa, iar oasele le dete la o cățea. După câtva timp băgară de seamă, atât împărăteasa, cât și bucătăreasa, că au pornit grele; cățeaua încă se vedea a fi prins căței”⁹². Pentru a nuanța dinamica viitoare a epicului fantast, basmul ne prezintă și valorizarea dată acestor câini de luptă ai eroilor, împărțiți întrei cei doi și numiți fiecare în parte!⁹³

Un foarte interesant basm fantastic din zona Tisei și Banatului, este „*Povestea babii vrăjitoare*”, colecția Gh. Alexici. Dincolo de „finalul de apoteoză, în care cei trei cai năzdrăvani, embleme de aștrii și forțe ale firii, Soarele, Luna și Vântul, făuresc prin mersul lor, precum trei principii demiurgice, trei lumi”⁹⁴, interesează, pentru studiul de față, momentul în care eroul va primi, inițiativ, drept câini de luptă, simboluri tempo-cosmice:

[...] -Dumnezeo să-ți ajute, dragule, că mă scoseși din blăstămu aiestă, că de cincizăci de ani de când nu vorbesc nimica, numai tăt am citit. Că așa am fost blăstămat, că până n-o vini un voinic, care i s-o împlini nouăsprezece ani în casa asta și în pustietatea asta. Că io iară-s ficior de-mpărat, și prin bețâie am vândut trupile mele la dușman. Dușmanu mi-o omorât trupile tăte și iele m-or blăstămat ca să merg într-o pustietate, să-m fac casă și să tăt citesc, să nu pot mișca nimica, până n-o vini un voinic, care în soba mia să împlinească nouăsprezece ani. Atunci io să pot vorbi, și să mă scol. Pentru aceasta am tri câni, să-ți dau câni aștia tri, că ii ce-i porunci or face. Pă un câne îl cheamă Însărat, pă unu Miazănoapte și pă unu

⁹⁰ *Ibidem*, pp. 593-596.

⁹¹ „[...] Știură toți bine că această întâmplare e numai de la Dumnezeu, deci nu încetară a-l lăuda pentru împlinirea rugăciunii lor.” (Ion Pop-Reteganul, *Povești ardelenesti. Basme, legende, snoave, tradiții și povestiri*, Ediție îngrijită și studiu introductiv de V. Netea, Editura Minerva, București, 1986, p. 165).

⁹² *Ibidem*.

⁹³ „[...] După ce au trecut de opt ani, au început a merge la vânat; și-au împărțit câinii cei șase de cățea; Măr i-a numit pe-ai lui: Florian, Cioban și Frunză-de-Măgheran, iar Păr i-a numit: Bujor, Răzor și Cetina Brazilor; când de ici, când de colea, săgetau cu arcurile lor câte ceva și duceau la părinți.” (*Ibidem*).

⁹⁴ Nișcov, *op.cit.*, p. XXVII.

Zorilă. De-i spune cătă ii: «Însărat, Miazănoapte și Zorilă, muntile ăsta prav și pulbere să-l faceți!», în clipit l-or face prav și pulberi⁹⁵.

Capacitatea de luptă a câinilor deținuți de către erou este considerabilă și trebuie raportată la imaginarul (inconștient-)tradițional. Sălbăția domestică a acestor câini de luptă este o opțiune epistemologică a creatorului anonim de basm, astfel fiind asigurată, simbolic, legătura dintre trecut (lupul-câine nedomesticit încă, supus încă instinctualității feroce de fiară care luptă cu o altă fiară...) și prezent (câinele, animal domesticit, cu stăpân de care ascultă și pe care îl ajută/apără...). Relevant mi se pare, pentru aceste aserțiuni, pasajul de luptă dintre câinii eroului Măr și taurul sălbatic care, așa cum spuneam⁹⁶, amintește de mitice taumahii:

[...]Nu trecu mult și iată că vine taurul cel cu un ochi în frunte. Ținea drept către el. Atunci el luă arcul, își îndreptă săgeata și-l nimeri tocmai în ochi, de-i scoase ochiul. O zbierătură puternică dete taurul din pricina durerii, ce avea din pierderea ochiului; coarnele și le împlântă în pământ și scotea pământ ca și cu lopata. Atunci iar strigă Măr: -Na, Florian! na, Cioban! na, Frunză-de-Măgheran, pe el, căci și eu vin! Și-l prinseră câinii și-l spintecară, iar când ajunse Măr acolo nu mai trebuia nimica, decât să-l lase în grija câinilor, căci și-a fost scos limba.⁹⁷

Dar, în aceeași stereotipă (i)logică a basmului, câinii aceștia care, iată, reușesc fără greutate să ucidă un fioros taur care terorizase ani de zile teritoriul respectiv⁹⁸, ori răpun „un balaur cu șapte capete înveninate”, pentru fiecare cap sfârtecat apărând alte trei⁹⁹, vor fi anulați magic prin legare¹⁰⁰, de acum soarta lor și a stăpânului fiind pecetluită:

⁹⁵ *Ibidem*, pp. 143-144.

⁹⁶ Costel Cioancă, *Prolegomene la un bestiar mitologic al basmului fantastic românesc. (V)Boul/Taurul*, în „Memoria Ethnologica”, nr. 68-69 (iulie-decembrie), 2018 (An XVIII), pp. 25-27.

⁹⁷ Pop-Reteganul, *op.cit.*, pp. 168-169.

⁹⁸ „[...] Multe nenorociri s-au întâmplat și cu oamenii, căci pe care l-a văzut numai, n-a mai scăpat de coarnele și de picioarele acelu taur sălbatic.” (*Ibidem*, p. 168).

⁹⁹ *Ibidem*, p. 170. O altă luptă a unor câini năzdrăvani cu un balaur cu douăsprezece capete, este descrisă la Nișcov, *op.cit.*, pp. 144-145.

¹⁰⁰ „[...] -M-aș scobori, dar mi-e frică de câinii tăi, zise baba. -Nu te teme, până voi fi eu aici, nu-ți vor face nimic. -Ba mă tem, numai na, fii bun, trei peri din capul meu și țipă peste câni. -Bine. Ea luă trei peri din cap, îi aruncă jos și zise încet încet el să n-o audă: -Lanț

[...] Atunci ca mușcat de șarpe sări în sus Măr și strigă către câni: -Na, Florian! na, Cioban! na, Frunză-de-Măgheran, prindeți-o și-o faceți tot fărâmi, nimic nu mai rămâie din ea. Câinii nici nu se mișcau, căci erau lăntuiți peste tot trupul, cu perii din capul babei. Prinse sabia, dar nu avu putere să o scoată și nemiavând nici alte puteri în trup, baba îl mâncă, iar inima i-a așezat-o într-un buștean.¹⁰¹

Psihosociologic, această „stereotipă (i)logică” a basmului cum o numeam supra, narativ are menirea de a intermedia intrarea în scenă a eroului secund. De condiție socială modestă (era fiul bucătăresei de la palat, dar, născut tot pe cale magică precum eroul prim, fiul de împărat...) și frate de cruce cu eroul prim, el este cel menit să repare „mâncarea norocului” înfăptuită de împărăteasă¹⁰² și, într-un final, să îl reînvie pe eroul prim, omorât de Muma-Pădurii. Formal, traiectul eroic al lui Păr, fratele de cruce al eroului prim, nu este deloc spectaculos, el doar urmând traseul fratelui său; confundat cu acesta de fiecare dată, nu-și arogă meritele civilizatoare ale acestuia, recunoscând că este doar fratele lui.

Mai mult, marșând pe caracteriologia aceasta tradițional-morală, creatorul anonim de basm supralicitează, eroul secund, din propria-i inițiativă proptind cu un lemn cornul picat al unei case „care era să se huruie de veche”¹⁰³. Dar, iată, stereotipa (i)logică a basmului capătă semnificație acum: în această casă locuia Sfânta Duminecă, ea povestindu-i tot ce era legat de soarta fratelui său și a lui, sfătuindu-l ce trebuie să facă și ce nu pentru a-l găsi pe Măr, dându-i și „niște picături, pe acestea bându-le nu se va lega de tine nicio vrăjitură”. Inițiat fiind de către Sfânta Duminecă, Păr va dejuca tertipurile Mumei-Pădurii, actul de legare

peste câinii tăi!” (Pop-Reteganul, *op.cit.*, p. 173). Astfel de legări magice ale câinilor eroului, avem și la Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*, Editura pentru Literatură, București, 1966, vol. I, p. 275-276; Boer et alii, *op.cit.*, pp. 167-168; Stăncescu, *op.cit.*, pp. 185-186 etc.

¹⁰¹ Pop-Reteganul, *op.cit.*, p. 173.

¹⁰² Fiind întru-totul asemănători (fizic, haine, comportament), pentru a-i putea deosebi, împărăteasa îl va înfiera la mâna dreaptă pe fiul ei, „cu un fier ce l-a fost ars în foc”, act magic echivalat de către acesta cu „mâncarea norocului”, fiul de împărat trebuind să moară pentru a-și recăpăta norocul: „[...] -Frate, să mă crezi, răspundea, mama mi-a mâncat norocul, eu nu le-am spus lor, dar trebuie să mor; tu însă când vei vedea pe marama aceasta, pe care ți-o dau acum, trei picături de sânge, să știi că am murit; vino și mă caută, căci de mă vei afla iar voi fi cu noroc, dar până atunci nu.” (*Ibidem*, p. 166).

¹⁰³ „[...] el se gândi: «Precum văd, aici șade cineva și i se huruie casa, iar de reparat nu și-o poate. Tot atâta, cu câteva minute, mă duc s-o proptesc cu un lemn».” (*Ibidem*, p. 175).

magică fiind contrapus inteligenței eroului și neavând sorți de izbândă¹⁰⁴. Ulterior, încercarea acestei ființe malefice de a-l minimaliza pe eroul secund („Te mănânc eu pe tine, cum am mâncat și pe frate-tău”), fără aportul substanțial al magiei practicate pentru anularea puterilor câinilor de luptă și ale eroului, va eșua, aceasta fiind obligată să îi destăinuie eroului secund cum să îl învie pe fratele său și pe câinii lui, dar, și pe Zâna de piatră. După deconspirarea secretelor care permit reînvierea acestora, toți cei șase câini de luptă, la comanda expresă a lui Păr, vor omorî zmeoaica:

[...] Merseră înapoi și ajungând la zmeoaică zise Păr către câni: - Na, Florian! na, Cioban! na, Frunză-de-Măgheran! na, Bujor, na Răzor, na Cetina-brazilor! Toată fărămi să o faceți! Câinii o prinseră și o făcură toată praf, nu mai rămase schemătă din ea. Capul i-l arseră.¹⁰⁵

a.3.Câini de pază

Uneori, eroul unui basm are deja, înainte de primirea a trei câini năzdrăvani, doi câini obișnuiți de pază, în mod expres solicitați socrului său, la plecarea de acasă și după moartea soției¹⁰⁶. După cum, firesc aș spune, funcția primară de la începutul domesticirii acestui animal (probabil comportând și o anumită doză de

¹⁰⁴ „[...] *El luă perii și-i băgă în foc. Însă ea simți putoarea și zise: -Ai aruncat perii în foc, mă înșeli, poate ți-e frică, un june voinic de o biată babă rătăcită și ascunsă aici de fiarele sălbatice. -Ba, nu mi-e frică. Na, Bujor, ce ți-ai băgat coada în foc de-ai pârlit-o? Coada cânelui s-a pârlit, nu perii tăi. Ea crezu.*” (Ibidem, pp. 176-177). Însă legarea magică a câinilor de luptă deținuți de către unii eroi de basm fantastic, nu îi reușește tot timpul ființei malefice. Spre exemplu, o astfel de nereușită legare magică a câinilor, avem menționată în basmul „*Cei trei frați*”, colecția D. Stăncescu: inițiat, după apariția semnelor care dovedeau moartea fraților mai mari (3 picături de sânge pe o basma), eroul cel mic nu aruncă, precum frații săi, perii dați de Muma-Pădurii peste „șoimeii-ogăreii” lui, ci în foc; după deconspirarea intențiilor acesteia, câinii de luptă o vor prinde, astfel eroul putând afla cum să își reînvie frații și câinii uciși de aceasta (Stăncescu, *op.cit.*, pp. 186-187); în basmul „*Petrea Piperiul, Voinicul Florilor și Ciuda Lumii*” (colecția I. G. Sbierea), cei „trei câni foarte bărbați” dați lui Petrea Piperiul de către Voinicul Florilor, nu vor putea fi legați magic de către Muma-Pădurii, eroul dovedindu-se prevăzător și aruncând perii în foc, „cari, cum i-au pus pe foc, s-au făcut îndată niște lanțuri grozave și au strâns tot focul grămadă” (Sbierea, *op.cit.*, p. 126) etc.

¹⁰⁵ Pop-Reteganul, *op.cit.*, p. 178.

¹⁰⁶ „[...] *Iel ce să faci, după ce ș-o îngropat nevasta? Se rugă de-mpăratu să-i dia ceva bani și caii și doi câni.*; [...] *Caii i-o lăsat afară, fiindcă ierau tare viteji caii, și câinii unu la cai și unu-n sobă cu iel, fiindcă iera cu șfială singur cu moșu, că moșu nu vorbia nimica.*” (Nișcov, *op.cit.*, p. 143).

sacralitate...), anume, aceea de păzitor al (bunurilor) omului, este prezentă și ea în epicul de basm fantast.

Avem atestate basme în care câinii nu sunt deloc deosebiți (năzdrăvani, neînfricați, gata oricând să lupte cu teribile fiare – tauri cu un ochi în frunte, zmei, balauri cu multe capete etc.), ci, pur și simplu, sunt câini folosiți la vânatoare (unii manifestând comportamente specifice în relația cu alte animale¹⁰⁷), ori drept păzitori ai bunurilor: „Întră ea în ogradă, niște câni cât niște zmei de mari erau legați”¹⁰⁸. Într-un alt basm al colecției E. Niculiță-Voronca („*Mario, Mario...*”), ascunzând și totodată incriminând recurent (a)moralitatea unor categorii îndeobște văzute ca propovăduind conduita morală, cu un evident umor ni se prezintă o situație sentimentală, deturnată/constrânsă tocmai de prezența unor câini de pază „tare răi”:

Un popă avea în sat ibovnică, da avea și câni tare răi, așa că ea n-a putut într-o sară să vie; a mers până la gard, da câinii au sărit și ea a fugit. A doua zi, merge la biserică și se închina pe la icoane, da popa începe din altar cântând pe glas bisericesc: «Mario, Mario, de ce n-ai venit asară la noi?» Ea face cruce și zice în glas șoptitor: «M-am temut părinte de câne!»¹⁰⁹

Câini de pază (presupus năzdrăvani), au și numeroase personaje conotate mitofolcloric. În basmul „*Nea-aude, Nea-vede, Nea-greul pământului*”, colecția E. Niculiță-Voronca, fiecare din cele trei sfinte care îi ajută pe erou (Sfânta Mercure, Sfânta Vinere, Sfânta Luni) „are o cățea care, de 100 de mile îl simțește (pe lupul cu cap de fier – n. m. – C.C.) și, când a latra, l-a trezi”¹¹⁰. Uneori, toate sfintele-zile ale săptămânii conotate mitofolcloric, au „o cățeauă cu dinți de fier și cu măsele de oțel și dacă te-apucă, tot te-mbucă”¹¹¹, rar, acestea având menționat și numele¹¹². Alteori,

¹⁰⁷ „[...] *Trec doi vânători pe drum cu câinii, la vânat. Vede cânele unui vânător mâța omului pe prispă și fuga după dânsa. Mâța tuști în casă și se suie pe vatră. Cânele intră după ea în casă, mâța fuge pe horn. Cânele după dânsa în horn, dar așa tare s-a lovit, încât a căzut mort la pământ.*” (Niculiță-Voronca, *op.cit.*, II, p. 467).

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 88. Folosiți pentru paza turmelor de oi, avem atestați câini „obișnuiți” de pază la Boer et alii, *op.cit.*, pp. 120-121; Niculiță-Voronca, *op.cit.*, II, p. 568 etc.

¹⁰⁹ Niculiță-Voronca, *op.cit.*, II, p. 566.

¹¹⁰ *Ibidem*, I, p. 162.

¹¹¹ Nișcov, *op.cit.*, p. 93; Ugliș-Delapeșca, *op.cit.*, pp. 198-200 etc.

¹¹² Cățeaua de pază a Sfintei Miercuri din basmul „*Trandafirul*” (colecția A. Schott), se numește Leica-Boldeica (vezi la Nișcov, *op.cit.*, p. 5).

astfel de câini de pază sunt deținuți și de personaje conotate negativ-mitofolcloric (zmei), fiind puși să păzească fete de împărat răpite de pe tărâmul de sus¹¹³.

b) Conținând o pluralitate de semnificații - cumva, derivând una dintr-alta-, avem destul de multe basme fantastice unde câinele devine **substitutul sacrificării umane, întru certificarea adevărului (final)**. Practic, dintr-o închipuită vină oarecare¹¹⁴, un copil de sorginte împărătească (fată sau băiat) este osândit de tatăl lui la moarte, în acest sens fiind încredințat, spre ducerea la îndeplinire a poruncii, unui slujitor sau călău (țigan). Nota bene: Pentru verificarea înfăpturii osândeii, împăratul cere să i se aducă, de la cel sacrificat, anumite părți/organe anatomice: ochi¹¹⁵, inimă¹¹⁶, ficat¹¹⁷, deget¹¹⁸, vârful limbii¹¹⁹ etc. Spre exemplu, într-un basm al colecției D. Stăncescu („*Pici ramură de nuc*”), copila cea mică a unui împărat, care nu cedase șantajului amoros al vizirului precum surorile cele mari (un sărut în schimbul fusului căzut), va primi de la acestea o cană de apă cu un pui de șarpe în ea; înghițit fără știință, acesta va crește în burta fetei de împărat, sugerând o inoportună sarcină. Reîntors victorios de la război, împăratul este întâmpinat doar de cele două fiice mari care, pizmașe, o acuză de desfrâu pe sora lor; fără a cerceta

¹¹³ „[...] *Fata a mai mică a împăratului era și mai frumoasă decât surorile ei și d-aia și zmeul ăl mai mic, care o furase, pusese s-o păzască o cățea rea. Când a ajuns Zorilă la dânsa și a bătut în poartă să-i deschiză, ea a strigat dinăuntru: -Cine ești și ce vrei, c-am o cățea brâncușe cu dinții de oțel, te face mici fărăme. -Sunt om de pe tărâmul ălălalt, a răspuns Zorilă. Și când a auzit fata așa a legat cățeaua cu lanțul, ș-apoi a deschis de l-a poftit în casă, bucuroasă c-a mai dat cu ochii de om pământean.*” (Stăncescu, *op.cit.*, p. 63).

¹¹⁴ În afara a două cazuri (fiul de împărat **îi spune tatălui adevărul**, sora acestuia, luându-i apărarea, este pedepsită și ea - Ionel Oprișan, *Basme fantastice românești*, Editura Vestala, București, 2005-2006, vol. VI, pp. 143-144; fiul cel mic al unui împărat **nu visează ceva potrivit**, fiind sortit pieirii de tatăl său, împăratul! - Niculiță-Voronca, *op. cit.*, I, p. 343), în restul mențiunilor de substituție a sacrificării unei fete de împărat cu o cățea, cea pedepsită **este pe nedrept acuzată de desfrâu carnal**, pentru spălarea rușinii, tatăl ei sortind-o sacrificării.

¹¹⁵ Pentru certificarea îndeplinirii pedepsei, *ochii* par organul anatomic cel mai solicitat de către cel care dă verdictul: Crețu, *op.cit.*, I, p. 312; Ion Nijloveanu, *Basme populare românești*, Editura Minerva, București, 1982, pp. 206-207; Oprișan, *op.cit.*, VI, pp. 123-124, 138, 143-144, 157; Stăncescu, *op.cit.*, p. 149 etc.

¹¹⁶ *Inima* celui condamnat, drept dovadă a executării poruncii de ucidere, este menționată la Crețu, *op.cit.*, I, p. 312; Niculiță-Voronca, *op.cit.*, I, p. 343; Ibidem, II, p. 51, 214; Nijloveanu, *op.cit.*, pp. 206-207; Oprișan, *op.cit.*, VI, pp. 123-124, 138; Păun, Angelescu, *op.cit.*, p. 20 etc.

¹¹⁷ Păun, Angelescu, *op.cit.*, p. 20.

¹¹⁸ Niculiță-Voronca, *op.cit.*, I, p. 343.

¹¹⁹ Stăncescu, *op.cit.*, p. 149.

preambulul situației, doar uitându-se la aceasta și la transformarea ei fizică¹²⁰, împăratul o condamnă la moarte:

[...] Iar fata fu iar aruncată în beciul întunecos. A doua zi, abia se luminase de ziuă, veni în beci, unde era fata împăratului închisă, un țigan, slugă, cu poruncă de la împărat ca s-o ia și s-o ducă s-o prăpădească; iar ca semn cum că s-a supus să-i aducă ochii și vârful limbii.¹²¹

Țesătura de imagin(ari)i a acestui moment este dinamizată, întru relevarea nedreptății comise și a blestemului rostit de fata nevinovată la ieșirea din curtea palatului, înspre locul de execuție¹²², de supapa imaginativă creată de autorul anonim al basmului: substituirea sacrificării ei cu a unui câțel care „se luase după ei”.

[...] Pe drum băgă de seamă fata că se luase după ei un câțel și zise țiganului: -Ioane, de ce vrei să mă omori, că nu ți-am făcut niciun rău? -Ferească Dumnezeu, nu mi-ai făcut, măria-ta! dar ce să fac? că mi-a zis împăratul că unde-mi stau picioarele mi-o sta și capul de nu m-oi supune, și am o spuză de copii și tot mărunți, și muieră..., rămân pe drumuri, vai de mama lor... -Dar de ce nu omori câțelul ăsta, să-i iei limba și ochii..., tata n-o să cunoască. Se gândi țiganul și văzu că se putea, că ochiul tot ochi, din limbă tăia numai vârful... -Du-te cu Dumnezeu, măria-ta, și-acu ce-o fi o fi!... Fata plecă mulțămindu-i, iar el ucise câinele, îi tăie limba, îi scoase ochii și-i duse la împăratul, care nici nu se uită la ei de scârbă.¹²³

¹²⁰ „[...] *Biata fată fu adusă în fața tatălui său; se făcuse urâtă, slabă, părul îi crescuse ca la o pădureancă, unghiile ca de cal, și neagră, murdară și pe d-asupra și cu burta mare și pusă în cercuri, dar cu ochii căta drept în ochii lui tată-său, nu-i pleca nicidecum, că omul nevinovat ține capul sus și înfruntă uitătura oricui. Împăratul, când o văzu în așa hal, nici nu mai vru s-o asculte, să zică și ea ceva, ca să se dezvinovățească... -Duceți-o, duceți-o mai curând d-aci, să n-o văz în ochi.*” (Stăncescu, *op.cit.*, p. 149).

¹²¹ *Ibidem.*

¹²² „[...] *Când ajunsă la poartă fata, și pe când era să iasă, se întoarse cu ochii înapoi și blestemă așa: -Să dea Dumnezeu, tată, să-ți răsară din burtă un nuc și să crească pe toată ziuă, și până n-oi veni eu să nu te tămăduiești!*” (*Ibidem*, pp. 149-150).

¹²³ *Ibidem*, p. 150.

Toată logica narativă a momentului (existența unui călău, adevărat *instrumentum regni*, gata să execute porunca primită; calitatea umană a acestuia - „șiganul, săracul, om de omenie”, inițial încercând să o ajute pe condamnată, după refuzul împăratului el aducând în prim-plan situația familială și profesională în caz de nerespectare a poruncii primite...), este anulată de inserția de imaginar, eficace pentru conștiința autorului anonim și/sau auditoriul de basm. Anume, substituirea sacrificiului uman preconizat/poruncit, cu sacrificarea unui câțel care, ce întâmplare fericită, „se luase după ei”! Acest decalc simbolic (înlocuirea sacrificării umane cu una animalieră) fiind cel menit să restaureze și să certifice adevărul în/de final, structura constrângătoare a necesității restaurării adevărului fiind anunțată și antamată de blestemul rostit la plecarea: „și până n-oi veni eu să nu te tămăduiești!”.

La fel de interesant este cazul fiului de împărat sortiti pierii (pentru că visează ceva inoportun!) din basmul „*Ciobanul împărat*”, colecția E. Niculiță-Voronca. Predeterminat noematic și puternic încărcat simbolic, la cererea expresă a tatălui lor, împăratul, cei trei fii se duc să se culce, a doua zi trebuind „să-i spuie visurile ce vor visa”. Cel mare se va visa împărat („Bine, zice tatăl, tu chiar ai să fii împărat”), al doilea se va visa „într-un oraș, negustor” (*interpretatio*-ul dat de împărat fiind tot din zona decizionalului - „Tu să faci lui Dumnezeu o biserică și îți va da și ție o împărăție”), în timp cel fiul mezin „s-a visat pe un munte, cioban la oi, c-un harapnic de 20 de chite de cânepă în mână”. Trivialul de simbolizare de la visele celor doi fii mai mari este, în cazul celui mic, anulat de simplitatea interpretării visului acestuia:

[...] Tu ai să fii câneri, a zis tatăl lui, și mai mult să nu-l văd în ochii mei, chiar îndată luați-l și-l duceți șn pădure de-l omorâți, numai inima și degetul cel mic să mi le aduceți în semn de la el.¹²⁴

Substituirea sacrificării lui cu a unui câine, va permite creatorului anonim de basm să reliefeze inoportuna decizie a tatălui, ulterioara transfigurare mitică a traiectului eroului fiind sugestivă: va deveni cioban în locul unui moșneag orb, scăpându-l pe acesta și pe baba lui de un balaur cu două capete („moșnegii ceia erau Sf. Mihail și Sf. Ana”); va intra în camera interzisă, unde va descoperi un cal ce mânca jeratec și bea apă („acela era Vântul”); trebuind să treacă din „ceea lume” în lumea sa, moșnegii îi vor da „3 fălii de pâne și 3 crețari să dea la 3 poduri, la niște

¹²⁴ Niculiță-Voronca, *op.cit.*, I, p. 343.

moșnegi flenduroși”; după reușita finală, se va deconspira în fața tatălui său, luându-i locul ca împărat și făcându-te să te întrebi cine este acest erou¹²⁵.

c) Substitut al răului (înfăptuit de altcineva împotriva eroului/eroinei)

Sunt câteva basme în care atributele anexate acestui animal fac trimitere către maleficitatea câinelui din zona mitică și mitofolclorică. Pachetele de semnificații ale prezenței și ipostazelor câinelui în aceste basme se învârt, tot timpul, în jurul unor semnificații simbolice, mereu purtând și/sau generând sens negativ(ist)¹²⁶. Lărgind sfera imaginarului implicat, afectând și condiționând epicul fantast de basm prin conținutul lor, avem:

c.1.Înlocuirea unor copii gemeni (fată și băiat) „cu totul de aur și cu o stea în frunte”, a „doi feți logofeți, numai aur și argint” ori a unor copii „cu soarele în frunte, cu luna în spate și cu luceferi și stele strălucitoare în piept”¹²⁷, **cu „doi cățeluși de la o cățea**, care tocmai atunci fătase”¹²⁸.

Născuți de mezina unui grup de trei surori cu condiție socială modestă, fiecare promițând că, în caz de mariaj cu fiul de împărat, va face ceva deosebit pentru acesta¹²⁹, ea se va ține de promisiunea făcută înaintea de luarea în căsătorie; doar că, între timp, stârnise invidia cuiva din proximitate (soacră, surori, fosta ibovnică a împăratului, ajunsă doar o slugă oarecare la palat etc.). Iar acestea, împreună cu o țigancă, vor complota pentru decăderea mezinei ajunsă împărăteasă, momentul potrivit fiind înlocuirea la naștere a gemenilor de aur/cu părul de aur, cu niște căței:

¹²⁵ „[...] Și a fost împărat și este și în ziua de astăzi. El totuna trăiește și cât lumea va trăi. El șede pe un pat de aur și sub dânsul este o apă de aur. La el a fost și Alicsandru Machedon să se spele cu apa ceea, doar ar trăi.” (Ibidem, p. 344).

¹²⁶ În anumite situații (când cineva „lucrează cu necuratul”), ipostaza malefică a câinelui este evidentă, acesta fiind asociat în mod explicit cu diavolul: „[...] Copila acelei femei spunea că, odată în câmp, drept la amiază-zi, când dormea mamă-sa, a văzut doi câini lângă dânsa și îndată au perit.” (Niculiță-Voronca, *op.cit.*, I, p. 395).

¹²⁷ Ugliș-Delapeșica, *op.cit.*, p. 267.

¹²⁸ Această substituție a unor copii cu părul de aur sau eminentamente din aur, cu niște căței, este prezentă și în alte basme: Ispirescu, *op.cit.*, I, p. 65; Niculiță-Voronca, *op.cit.*, II, pp. 359, 362-363 (12 feți cu părul de aur), 365 (2 băieți și o fată); Nijloveanu, *op.cit.*, pp. 219-220; Oprișan, *op.cit.*, II, p. 90; Ibidem, 2006, VI, p. 345; Pop-Reteganul, *op.cit.*, p. 65; Stăncescu, *op.cit.*, pp. 84, 309-310 etc.

¹²⁹ Spre exemplu, în basmul „Doi feți logofeți” din colecția C. Sandu Timoc, cea mare promitea că „i-aș sătura armata cu o pâine”, cea mijlocie i-ar „îmbrăca toată armata cu un fus”, în timp ce mezina promitea că, „de m-ar lua de soție, i-aș face doi feți logofeți frumoși ca aurul și argintul”. În toate basmele cu acest motiv, alegerea maritală a fiului de împărat se oprește, **invariabil**, asupra mezinei.

[...] Ea, biet, nevinovată cum era, nici prin gând nu-i plesnea că întru acesata era o viclenie din cele mai spurcate. Ea se știa curată la inimă. Făcuse tuturor bine. Nu se aștepta, deci, ca cineva să aibă măcar o umbră de cugete pângărite pentru dânsa. Ea crezu. Și suindu-se în pod, făcu, cum zisese, doi feți-logofeți cu totul totului de aur, în ciurul pe care îl ținea țiganca la gura podului. Cum văzu copilașii așa de frumoși, gașperița de cioară, ce să facă ca să ponosească pe doamna sa? Se duse numaidecât și îngroapă copilașii în băligarul de la grajd, și luând doi căței de la o cătea ce fătase de curând, îi arată doamnei sale, zicându-i: -Iată stăpână, ce făcuși dumneata.¹³⁰

Dacă, în acest basm, substituirea copiilor de aur cu doi căței este inițiată la porunca expresă a soacrei (mama împăratului/bunica copiilor) și dusă la îndeplinire de „gașperița de cioară”, în multe cazuri această înlocuire este o inițiativă a surorilor mai mari, invidioase pe noul statut social al surorii mai mici („-Apoi ca să ne poruncească și să ne fie doamnă nouă? Grăiră amândouă surorile!”¹³¹), pusă în aplicare tot cu ajutorul unei servitoare țigănci. În două situații, înlocuirea copiilor de aur cu niște căței este inițiativa unei țigănci, fostă țiitoare a împăratului¹³², aceasta redevenind, până la restabilirea adevărului, ibovnica conducătorului.

c.2.Sortirea maritală a unei fete de împărat pentru un câine negru

Ipostaza malefică în care este prezentat ursitul unei fete de împărat, câinele negru din basmul omonim al colecției Gr. Crețu, apropie și mai mult acest animal de miticele sale rude infernale. Deplasând conținutul narativ înspre unul mitic, destul de diluat, dar, încă prezent, ni se arată cum fata cea mică a unui împărat, cerută în mod insistent de soție de către toți pretendenții și în detrimentul surorilor mai mari, în noaptea consumării căsătoriei face obiectul unei predestinări matrimoniale pentru „un câine negru, încins cu un lanț de aur peste mijloc”¹³³. Însăpământați de apariția acestuia, literalmente spectaculoasă - „[...]deodată se desface un perete și iese în

¹³⁰ Ispirescu, *op.cit.*, I, p. 65.

¹³¹ Pop-Reteganul, *op.cit.*, p. 64. Tot astfel, la Nijloveanu, *op.cit.*, pp. 219-220; Oprișan, *op.cit.*, VI, p. 345; Stăncescu, *op.cit.*, p. 309 etc.

¹³² „[...] Cu necaz pe doamnă, că-i fusese țiitoare domnului.”; „[...] Acilea toate ar fi mers bine, dar pasămintea avea împăratul o roabă frumoasă, țigancă, cu care trăia de multă vreme și astă roabă cum o văzu pe nevasta împăratului atâta îi fu de necaz, că nici laie, nici bălaie, îi puse gând rău.” (Stăncescu, *op.cit.*, p. 84).

¹³³ Crețu, *op.cit.*, I, p. 351.

fața lui un câine negru, încins cu un lanț de aur peste mijloc”-, cei doi pretendenți sunt obligați să se reorienteze marital către surorile mai mari, de această dată nemaiîntâmplându-se nimic. Intrigată de această situație, mezina își roagă surorile să afle, de la soții lor, foști pretendenți la mâna ei, cauza subitei reorientări; ascunsă, află despre apariția acestui câine negru și, convinsă că acesta îi este ursitul, pleacă în căutarea lui. Îl va descoperi, fără să știe, într-o pădure, în „niște case foarte frumoase” și sub forma unui tânăr frumos. Locuind cu acesta un timp oarecare, vede cum „el pleca în fiecare zi de acasă și când îl întreba unde se duce el îi spunea că se duce la o mănăstire, care nu era departe de acolo, ca să cânte la slujbă, căci era cântăreț.”¹³⁴. Deghizată în haine de călugăriță, fata va afla cruntul adevăr:

[...] Ea văzu că în adevăr fu adus acolo un mort, care fusese un om bogat și la slujbă tânărul cânta așa de frumos, că toată lumea îl asculta cu uimire. Mortul a fost îngropat chiar în biserică și, după ce toată lumea a plecat, ea s-a ascuns după o strană, ca să vadă ce are să facă tânărul, căci el nici gând nu avea să plece. După ce el a văzut că n-a mai rămas nimeni în biserică, s-a dat de trei ori peste cap și s-a făcut câine negru, a dezgropat mortul, l-a spintecat și i-a scos inima și ficatul și le-a mâncat. Fata când a văzut asta s-a îngrozit și se gândea cu durere că pentru câinele negru a fost ursită și peste câinele negru a dat. A plecat fără să fie văzută de el și cum a ajuns acasă s-a și îmbolnăvit de frică.¹³⁵

Văzând-o bolnavă și știindu-se deconspirat, câinele negru deghizat în tânărul frumos, va încerca să afle dacă fata a văzut sau nu ce făcuse el în biserică; în mod repetat, ea ocolește răspunsul, oferindu-se să spună adevărul doar unor rude apropiate ale sale, aflate la depărtare (surori, mamă, tată, doică). Luând de fiecare dată chipul rudei cerute și eșuând în încercarea de aflare a adevărului, câinele negru/tânărul frumos o va determina să spună ceea ce văzuse metamorfozându-se în dădaca ei, acesteia fata destăinuindu-i cele văzute: „[...]Când auzi dădaca vorbele astea, deodată se dete de trei ori peste cap și se prefăcu în câine negru. Fata scoase un țipăt de groază când îl văzu, iar el îi zise: -Uite că nu sunt dădăcuța ta și sunt câinele negru. Am vrut să știu dacă ai aflat cine sunt și de ce te-ai îmbolnăvit.”¹³⁶

¹³⁴ *Ibidem.*

¹³⁵ *Ibidem*, p. 353.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 355.

Această metamorfozare în câine negru este consecința unui blestem (din păcate, basmul nementionând și mobilul blestemului...), care „[...] nu se va mai dezlega. Și acum, dacă vrei să șezi cu mine, poți să șezi fără să te temi, că nu-ți voi face niciun rău”¹³⁷. Declinând oferta, fata pleacă în lume, nu înainte să primească, din partea câinelui negru, trei fire de păr - puse pe foc într-o situație limită în care s-ar afla, i-ar oferi ajutorul lui. Se va angaja drept grădinar la o împărăție, stârnind apetitul carnal al împărătesei care, refuzată, va da vina pe grădinarul-fată ce va fi condamnat de împărat la spânzurătoare (motivul Putifar)¹³⁸. În momentul executării pedepsei, fata își va aminti de cele trei fire de păr date de câinele negru, le va arunca pe foc, iar acesta va veni instant într-o „trăsura mare cu doisprezece cai frumoși”, din care va descinde câinele negru. Printr-un tertip (recte, va cere ca spânzuratul să fie executat gol, dezbrăcarea acestuia descoperind „o preafrumoasă fată în loc de bărbat”), acesta va dezvălui metehnele împărătesei, „și atunci împăratul a înțeles bine apucăturile și șiretlicurile împărătesei și a poruncit pe loc să fie ea spânzurată în locul fetei”. Într-un final, dragostea fetei va dezlega blestemul, câinele negru prefăcându-se „într-un tânăr voinic și frumos, așa cum îl văzuse ea la casele lui mai înainte”¹³⁹, firesc, urmând căsătorirea lor...

c.3. Tot sub imperiul unei legări magice, este și **metamorfozarea unor personaje de către cineva apropiat** (soția sau ibovnicul acesteia) **într-un câine ciobănesc** (motivul ATh 449). În basmul „*Împăratul și sihastrul*” (colecția Șt. Cacoveanu), metamorfozarea cuiva într-un „câneoi mare, alb, de cei păcurărești”, este făcută de un popă, amant al nevestei celui transformat, cu un instrument special:

[...] Am intrat în casă. Ce să-mi vază ochii? Adecă popa nost, la nevasta mea, la masă-ntinsă, veseleau, beau, mâncau și jucau cu ceteraș. Mie, ce să zic? – nu-mi păru bine și am sărit la popa cu răul, ne-am încăierat, când el deasupra, când eu dedesupt. Popa dracului însă, cu o bătă – cine ști cu ce afurisită de bătă! – numai una mi-o dat și m-am făcut îndată un câneoi mare, alb, de cei păcurărești, și cu nevasta mea amândoi mă goniră afară la uliță. Săriră îndată câinii satului la mine și mă luară înainte pe uliți și popa cu nevastă-mea, amușând, striga: -Prinde-l, mă! nu lăsa, mă!

¹³⁷ *Ibidem*, p. 356.

¹³⁸ „[...] *Împărăteasa aceea era însă foarte pofticioasă la bărbați și oricărui grădinar tânăr și frumoas îi sărea de gât și lega dragoste cu el, iar dacă nu voia tot ea începea să țipe și să se plângă împăratului că grădinarul s-a legat cu nerușinare de ea, și împăratul porunca să-l spânzure.*” (*Ibidem*).

¹³⁹ *Ibidem*, p. 357.

după el, mă! Muieri, copii, mic, mare, care cu ce apuca în mâni alergau să mă potoapă – anume că-s câne turbat și rătăcit cine ști de pe unde, până ce mă scoaseră cu pietri din sat. După multă osteneală și alergătură, abea am scăpat cu capul la largul afară, la câmp, după ce se urără și câni și oamnei să mai alerge cu pietri după mine. Am tras către nește turme mari de oi, departe cătră munți.¹⁴⁰

Devenit câine de nădejde la această stână, el va ucide, în urma unui atac, peste 20 de lupi. Cu renume deja, va afla de curajul lui și împărăteasa locului care, „în tot anul făcea câte on copil, dar, când îl năștea, venea o smeoaică nevăzută de om pământean și îl ducea”. Omul-câine va reuși să păzească noul-născutul, ba chiar să îl recupereze „și pe cel de an”¹⁴¹, ucigând zmeoaica. Împărăteasa, uimită de modul în care câinele reușește recuperarea copilului răpit cu un an înainte, „s-au nădit că-i ceva făcătură pe mine, că după fapta mea i s-ar părea că-s om, nu câne, și a prins a mă purta pe la babe știutoare și nu s-au lăsat până n-au desfăcut făcătura, de m-au făcut om, ca și mai nainte.”¹⁴² De altfel, înainte de re-corporalizarea în formă umană, câinele manifesta caracteristici umane, aspect explicit menționat: „[...]eram om în toată firea, dar în potroz de câne și sub blăstăm că dacă deschideam gura să vorbesc ceva, în loc să vorbesc, lătram”¹⁴³.

Într-un alt caz („*Basmul cu câinele bălan*”, colecția Gr. Crețu), nevasta adulteră îi fură eroului frâul magic și, în complicitate cu ibovnicul ei, îl transformă pe soț „într-un câine mare bălan”. Traiectul eroului devenit câine, este identic cu cel din basmul amintit supra (va deveni câine de încredere la o stână, o va apăra de lupi, va salva copilul recent născut al unui boier, recuperându-i și pe ceilalți doi, furați anterior¹⁴⁴), recorporalizarea ca om fiind realizată cu ajutorul frâului magic dat de fratele său de cruce¹⁴⁵. Tot un frâu magic, căpătat de la un leu rănit pe care eroul îl îngrijește timp de trei zile, este folosit de nevasta necredincioasă într-un basm al colecției Elena D. O. Sevastos („*Toată pasărea pe limba ei piere*”)¹⁴⁶, în alte situații

¹⁴⁰ Boer et alii, *op.cit.*, pp. 119-120.

¹⁴¹ Printr-un șiretlic – îi cere zmeoaicei să îi readucă copilul furat cu un an înainte, spre a-l putea compara cu cel abia născut.

¹⁴² Boer et alii, *op.cit.*, p. 122.

¹⁴³ *Ibidem*, p. 120.

¹⁴⁴ Crețu, *op.cit.*, II, pp. 116-117.

¹⁴⁵ *Ibidem*, pp. 117-118.

¹⁴⁶ Elena Didia Odorica Sevastos, *Literatură populară*, (Ediție îngrijită și prefată de Ion Ilișiu), Editura Minerva, București, 1990, vol. II, pp. 10-11.

(basmale „*Peana de vultur*”, „*Vulturul rănit*” din colecția Ov. Bîrlea), obiectul magic folosit de soția necredincioasă pentru metamorfozarea în câine a soțului, fiind o pană de vultur.¹⁴⁷

Conex acestui motiv (al metamorfozării cuiva în câine prin act magic explicit), este situația dintr-un basm al colecției E. Niculiță-Voronca („*Motanul strigoii*”), în acesta transformarea cuiva (o vidmă/strigoiacă) într-un câine fiind benevolă/asumată, întru pedepsirea flăcăului care le refuzase toate alimentele prin care îl puteau încatena: „[...] Vai de noi! cum de l-am lăsat să meargă teafăr! –Mă duc eu înaintea lui, zice cea mare... Și să face cățal și dă la dânsul. El avea o bardă și-i taie o labă. Vine ea acasă cu mâna tăiată.”¹⁴⁸ În alt basm, copilul unui om sărac va învăța de la un diavol „destule meșteșuguri drăcești”, la terminarea stagiului de inițiere transformându-se într-un cățel ce va fi cumpărat „de un om bogat cu două mii de franci”¹⁴⁹.

d) Varia

Sunt și unele basme în care motivele diseminat-imaginare cu referire la câine, au o altă structură narativă (prezintă imagini „decupate”, fără ecou narativ ori, dimpotrivă, pendulează între un ansamblu static de imagini și unul sistemic), de cele mai multe ori ele fiind *asociate* epicului, nu *determinante* precum în cazul situațiilor luate în discuție până acum. Ca atare, destructurând sau restructurând câmpul de semnificații atribuite acestui animal și neputând fi cuprinse într-una dintre categoriile creionate supra, am grupat aceste basme aici, la Varia.

Astfel, avem menționate basme în care **eroii sunt născuți pe cale magică de niște cățele**, uneori fiind explicitat acest aspect (eroul se numește „*Petrea fiul cățelei*” sau „*Prepeleac fiul cățelei*”)¹⁵⁰. Sau, cazul copiilor de aur din basmul „*Păsărică lainică*”, colecția D. Stăncescu, **creșcuți de o cățea** împreună cu o oaie¹⁵¹. **Pentru a-l pedepsi**, o vidmă trimite un câine fioros care îl poartă gol pe un general

¹⁴⁷ Bîrlea, *op.cit.* 1966, II, p. 81 și următ., 90 și următ.

¹⁴⁸ Niculiță-Voronca, *op.cit.*, II, p. 244.

¹⁴⁹ Crețu, *op.cit.*, II, p. 239.

¹⁵⁰ Ovidiu Bîrlea, *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 116.

¹⁵¹ Cei doi copii de aur, născuți de sora mezină și substituiți cu niște căței de surorile mai mari, vor fi ascunși de o slugă în „coteneța cățelei” pentru a nu fi omorâți: „[...] Când se gândi ce să facă cu el, și se duse să ia copilul, ce să vază? minune: cățeaua se dusesese de adusesese o oaie și o culcase și o ținea cu gura să nu fugă, iar copilul sugea la țâța ei. Nu s-a mai îndurat omul deloc să-i facă ceva și l-a lăsat acolo cu cățeaua și oaia. Iar cățeaua de câte ori gândea că i s-a făcut copilului foame, culca oaia jos și sugea copilul.” (Stăncescu, *op.cit.*, pp. 309-310), identic întâmplându-se și cu sora sa.

prin oraș (vezi basmul „*Fata Vidmei*”, colecția E. Niculiță-Voronca)¹⁵², într-un alt basm al aceleași colecții, o fată primind spre îngrijire, de la Maica Domnului, „o mîță, un mieluț ș-un cățel”¹⁵³. Pedeapsă pentru răutatea părinților, o fată de împărat „era suptă de țâțe de doi câni”¹⁵⁴. În numeroase cazuri, eroul primește câte un pui de la animalele pe care le cruță, ori le îngrijește, aceștia fiind numiți „câinii mei” (de pază/de luptă)¹⁵⁵, uneori astfel de „câni” (lup, urs, vulpe, iepure) fiind născuți magic (de exemplu, din măruntaiele unui cerb¹⁵⁶).

Nu lipsesc nici **dimensiunile axiologice** care subliniază, o dată în plus, fidelitatea acestui animal. Salvat de un lup, un diavol îi cere omului care îl scăpase să vină la el „cu nădejdea lui” spre a-l recompensa; omul vine inițial cu soția care, momită de diavol, va accepta să își ucidă bărbatul cu o bardă, în ultima clipă acesta fiind salvat de diavol¹⁵⁷. Ulterior, negăsind altceva acasă, se va duce cu câinele lui („[...]Să duse omu acas. N-are n`imic, n-are vas, n-are absolut n`imic acasă. Numa o căță. Ia cățaua cu iel și să duse iar la locu ăla, și șed`e, șt`eaptă”), care îl va apăra în repetate rânduri, diavolul considerând, după acest test, „No, asta-i n`ed`ejd`ea tă, să-ț dau on sac d`i ban`i”¹⁵⁸.

În fine, și inevitabil cumva fiind vorba de un animal, nu puteau lipsi **dimensiunile pseudoetiologice**. Iar aici amintesc un interesant pasaj de final al basmului „*Cu Florea*” (colecția Ov. Bîrlea): la un ospăț împăărătesc, bucătarii „o uitat să puie poprică în zamă”, pentru remedierea situației fiind trimis un câine să aducă poprică de la oraș, astfel explicându-se obiceiul câinilor de a se mirosi unul pe altul când se întâlnesc:

[...] Ș-apoi să strâng acolo lumea și fac apoi băutura și mâncări și cât`e tet`e. Da o uitat să puie poprică în zamă. O mânat după on cân`e că să, cu coșărcuța, șt`i, la oraș: -Du-t`e și mai adă poprică – zăce – și, să popricăm dzama asta – ice. Apăi s-o dus on cân`e, apă

¹⁵² Niculiță-Voronca, *op.cit.*, II, p. 103.

¹⁵³ *Ibidem*, p. 139.

¹⁵⁴ Nișcov, *op.cit.*, p. 212.

¹⁵⁵ Iepure, vulpe, lup, urs (Ispirescu, *op.cit.*, I, pp. 317-320); iepure, vulpe, lup, urs (Stăncescu, *op.cit.*, p. 97); lup, leu, urs (Ugliș-Delapeșca, *op.cit.*, p. 251) etc.

¹⁵⁶ Niculiță-Voronca, *op.cit.*, II, pp. 547-548.

¹⁵⁷ „[...] Să traje frumos și lasă capu zos la bărbat, ș-îi dă dracu barda în mână, și iel ia omu dă pisoare, și ie să încoardă să dè cu barda să-i taie capu. E, cân dă cu barda să-i taie capu, dracu traze d`e pisoare. –Scoală-t`e, mă omule, că iot`e-ț taie mueirea capu. [...] - Bin`e, tu du-t`e acasă și vino cu năd`ejd`ea te, nu cu dușmanu tău, mă!” (Bîrlea, *op.cit.* 1966, I, p. 314).

¹⁵⁸ *Ibidem*, pp. 341-342.

n-o mai ven`it. Apăi o mânat pă altu. –D-apă cum l-oi afla io p-acela? –Că mn`ionș-îl – ice –că iacă mn`iroșă poprică – ice. Păi tăt care vin`e d`e-atunci, tăt să-amn`inosăsc ș-amu cân`ii unu pă altu, că n-o mai sosât cân`ele n`ici-amu cu poprica!¹⁵⁹

Concluzii

Analiza fenomenologică aplicată acestui animal al bestiarului mitologic românesc, mi-a relevat interesante aspecte generale și particulare cu care a fost investit câinele de către imaginația tradițională. Chiar dacă nu se constituie într-un câmp unitar de (re)cunoaștere a dimensiunilor mito-simbolice luate de câine, aceste aspecte vădesc, fără doar și poate, concepțiile fundamentale imagologice ale gândirii folclorice. Cadrele socio-umane de reprezentare, valorizare și simbolizare a prezențelor câinelui în viața comunității tradiționale, deopotrivă generatoare și consumatoare (și) de basm fantastic, continuă, exprimă și explică fondul cultural arhaic. Despre coerența și specificitatea viziunii tradițional-mitofolclorice și legat de ipostazierile date câinelui în basmul fantastic românesc, cred că cel mai bine se poate concluziona pe „clasele” de prezențe și atribute decelate, împărțite și analizate ca atare (vezi *supra*).

1) Într-un, totuși, previzibil și încremenit tipar imuabil, câinele este și el, asemenea altor animale ale bestiarului, un adjuvant magic fără de care dezideratul eroului ar avea de suferit în mod serios (tergiversarea sau chiar improbabilitatea reușitei finale). Din real, procesualitatea eternă a imaginației a scos o serie de câini deosebiți (năzdrăvani), cu multiple funcții și aptitudini inițiatice sau fizice, în majoritatea covârșitoare aceștia fiind hotărâtori în dezideratul final al eroului. Ba uneori, chiar în destinul/traiectul lui eroic.

N.B.: Confruntând și/sau confundând mitologia cu ideologia, în documentarea acestui studiu am întâlnit o serie de accepțiuni (re)curente despre câinii năzdrăvani din alte timpuri/realități culturale. Am descoperit, astfel, numeroase materiale (scrise și video) în care exemplare ale unor anumite rase canine (Pitbull; Rottweiler; Tosa Inu; Bull Terrier; Cane Corso; Mastiff etc.), luptă - pentru bani/plăcerea stăpânilor sau întru apărarea bunurilor acestora-, cu unele animale sălbatice (lei, leoparzi, urși, bivoli africani, șerpi anaconda, crocodili etc.) ori cu alți câini de luptă, din aceeași rasă sau o alta. O simplă căutare în mediul virtual oferă o multitudine de referințe video, motiv pentru care nu voi oferi o trimitere către una anume. După cum am descoperit studii care atestă existența, coerența și utilitatea

¹⁵⁹ *Ibidem*, pp. 605-606.

unor programe militar-specializate de antrenare a unor câini în scop ofensiv¹⁶⁰ sau, dimpotrivă, pentru plăcerea specifică a unora¹⁶¹.

Toți câinii năzdrăvani vehiculați de basmele citate de-a lungul studiului de față, fie ei de luptă sau de pază, rezolvă izomorfic situații aparent fără ieșire (și/sau acoperire reală în plan fizic-material). Este, probabil, apanajul culturii nescrise de a căuta, articula și armoniza pe realități culturale ilogice, unele manifestări/atribute/întâmplări reale (logice), care să nu impieteze sau pericliteze nucleul simbolic al narațiunii imaginate. Prin urmare, nu are de ce să ne mire că, acești câini năzdrăvani de care se folosește eroul de basm fantastic românesc, ●sunt născuți pe cale magică sau dăruți eroului de către ființe conotate mitofolcloric, ●vorbesc sau se pot metamorfoza la nevoie, ●manifestă capacități parapsihologice sau dețin puteri deosebite.

2) La contactul cu substanța (i)materială a universului imagologic, sunt numeroase situațiile de basm fantastic românesc în care acest animal devine un substitut al sacrificării umane. Aceste exemple cu câini sacrificați în locul unor personaje umane, au menirea de a (re)fundamenta o anumită fenomenologie a corpului uman, inițial animal(ier)? Ori, (re)integrează structural, funcțional și valoric ceva din imagologia de început a relației sacramentale om-câine (animal-totem; animal sacrificat în rituri de fondare a locuinței; animal sacrificat și consumat ritualic)? Greu de reconstituit, imposibil de susținut, hazardant de explicat. Totuși, experiența ontologic-participantă a câinelui la basmele în care acesta substituie sacrificial umanul, este reală, evidentă și consistentă. Sugestiv este numărul covârșitor de exemple în care are loc nu atât *rejecția* sau *convertirea* animalierului în uman, ci *contra-transferul* acestuia înspre uman: într-un singur caz, cerându-se dovada sacrificării copilului pentru recuperarea organului magic care ar fi redimensionat traiectul social al celui ce consuma acel organ („maiu găinii” = ficat), organele anatomice doveditoare nu sunt de la un câine¹⁶².

¹⁶⁰ Vezi Denzil F. Frost, *A Centralized Source of Information for the Military Working Dog Program (A Thesis presented to the Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College)*, Forth Leavenworth, Kansas, 1990.

¹⁶¹ Justyna Włodarczyk, *Be More Dog*, în „Performance Research”, 22, 2, 2017, pp. 40-47; Orhan Yilmaz, Fusun Coskun, Mehmet Ertugrul, *Dog fighting in Turkey*, în „Canadian Journal of Applied Sciences”, 2 (5), 2015, pp. 21-25; Orhan Yilmaz, Fusun Coskun, Mehmet Ertugrul, *History of Dog Fighting in the World*, în „Journal of Animal Science Advances”, 5 (4), 2015, pp. 1234-1237.

¹⁶² „[...]Dară până a umblat muierea pe acasă după bani, păcurarii au slobozit copilu să să ducă unde o vrea fi ei au prins o potârnică și i-ai scos maiu și l-au pus pe o frunză. Și dacă o vinit muierea, au zis că ei au omorât copilu și l-au dat la câni dară au scos maiu din el.” (Boer et alii, *op.cit.*, p. 78).

Sub imperiul asigurării apetenței primare cerute (sacrificarea eroului/eroinei și aducerea organului anatomic doveditor), două sunt răspunsurile posibile la întrebarea *de ce este ales eminenteste acest animal ca substitut al sacrificării umane cerute?* Anume:

a) Cum în majoritatea cazurilor este stipulat în mod expres că un câine „se luase după ei”, în drum spre locul execuției sacrificatorului realizează, din proprie inițiativă sau la sugestia celui de sacrificat, că poate anula, prin această simplă substituție, impulsul primar-malefic manifestat de către tatăl care cere uciderea propriului copil pentru o vină oarecare. Prin înlocuirea eroului uman cu un câine, probabil creatorul anonim de basm a încercat separarea naturii malefice a celui ce ordonă sacrificarea, de cea virtuos-morală a celui de sacrificat, întru refacerea echilibrului și restaurarea ulterioară a adevărului.

b) Fără a putea vorbi de o veritabilă metafizică a transcenderii carnalului, cu rezervele de rigoare și cu titlul unei supoziții de lucru (care ar merita, cu certitudine, o aplecare specială asupra subiectului!), alegerea câinelui drept substitut al sacrificării umane care ar fi trebuit înfăptuite, poate trimite către statutul simbolic-ritualic avut de câine altădată, *in illo tempore*. Valențele ontologice de la nivelul mitului (animal-totem = zei/ființe chinocefale; animal sacrificat în riturile de fondare a locuinței sau animal sacrificat și consumat ritualic), aici, în basmul fantastic, sunt sublimate de pulsunile fenomenologice ale substituirii sacrificiale om-câine. Care induc și totodată introduc catharsis-ul prin care are loc atât *închiderea animalierului* (câinele sacrificat în locul eroului), cât și *eliberarea umanului* (omul nesacrificat, cel care astfel poate să își desăvârșească destinul). Evident fiind faptul că, actul acesta sacrificial, nu are deloc valoare morală pentru cel substituit, cu atât mai puțin pentru substituent!, în basmele cu acest motiv nefiind vorba nicio clipă de ezitare (morală) din partea umanului înlocuit sacrificial de animalier.

3) Concentrarea și corelarea câinelui din basmul fantastic românesc cu principiul răului (drac, diavol, strigoi), materializează *in actu* credințele despre câinii infernali ai mitologiei clasice. Chiar dacă aceștia nu păzesc *tărâmul morților*, ci, dimpotrivă, îi mănâncă pe unii dintre ei, asocierea cu întunericul (morții), cu pulsunile primare ale răului, este evidentă. Ipostaziind realul și (re)contextualizând forma primar-sălbatică a câinelui (rudă cu hulitul și temutul lup...), substituția *răului* prin intermediul unui câine, pare logică și convenabilă la nivelul basmului fantastic românesc. Logică prin cumulul de manifestări agresiv-comportamentale ale

rudei sălbatice a câinelui¹⁶³, convenabilă prin eclecticismul funcțiilor și semnificațiilor malefice de atribuit câinelui (*via lup*, evident).

4) Pentru situațiile grupate de mine la *Varia*, se are în vedere, aproape în exclusivitatea cazurilor menționate, suportul fizic-obiectiv al fenomenologie corpului. În carnalitatea corporală a unor câini care nasc copii sau îi hrănesc, ori în situațiile în care este verificată pervertirea naturii umane și subliniată axiologic fidelitatea acestui animal față de stăpânul său, câinele este un depozitar al virtuților morale (ca principiu general-existențial, nu apanaj al conștiinței umane). Da, nesocotind legile biologicului, fie el și de basm fantastic românesc, unde limitele carnalității nu sunt niciodată strict/definitiv delimitate¹⁶⁴, este posibil ca o cățea să nască un băiat extrem de dotat fizic care va restabili ordinea într-o comunitate oarecare.

După cum, la polul opus, minimalizând unitatea dialectică a complementariilor în care era valorizat acest animal în celelalte cazuri, tot mentalitarul tradițional este cel care simte nevoia să ridiculizeze etiologic un comportament al câinelui, trimiterea câinelui „după propria” de pus în ciorbă reliefând, o dată în plus, valoarea de sine pe care omul - ca singură specie cu conștiință și conștientă-, și-o (pre)ezervă în raport cu celelalte specii (*animalierul*) cu care intră în contact.

¹⁶³ Chiar domestic, este reiterată potențialitatea re-activării naturii primare de altădată, dar, și a „memoriei faptelor reprobabile”, pur animaliere, sălbatice și înspăimântătoare pentru mentalitarul tradițional.

¹⁶⁴ Vezi Costel Cioancă, *Contribuții la o fenomenologie a corpului din basmul fantastic românesc*, Editura Universitaria, Craiova, 2017.